

МИНИСТЕРСТВО ПРОСВЕЩЕНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ
МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ ЧЕЧЕНСКОЙ
РЕСПУБЛИКИ
ОТДЕЛ ОБРАЗОВАНИЯ КУРЧАЛОЕВСКОГО РАЙОНА ЧЕЧЕНСКОЙ
РЕСПУБЛИКИ
МБОУ «Ахмат-Юртовская СШ №1 им. А-Х. Кадырова»

Выписка из ООП НОО

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА
учебного предмета «Чеченская литература»
для обучающихся 1-4 классов

**НОХЧИЙН РЕСПУБЛИКИН ДЕШАРАН А,
ИЛМАНАН А МИНИСТЕРСТВО
ПАЧХЪАЛКХАН КАЗЕННИ УЧРЕЖДЕНИ
«НОХЧИЙН МЕТТАН ИНСТИТУТ»**

**НОХЧИЙН ЛИТЕРАТУРА
(дешаран хьукматийн 1-4 классашна лерина)**

**ЙУКЪАРЧУ ЙУЪХЪАНЦАРЧУ ДЕШАРАН
ГЕРГГАРА БЕЛХАН ПРОГРАММА**

ЧУЛАЦАМ

КХЕТОРАН КЕХАТ.....	4
«Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» дешаран предметан йукъара характеристика.....	6
«Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» дешаран предмет Іаморан Іалашонаш а, декхарш а.....	8
«Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» дешаран предметан герггарчу хьесапан белхан программин чулацаман коьрта линеш.....	10
«Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» дешаран предметан дешаран планехь меттиг.....	12
«НЕНАН (НОХЧИЙН) МАТТАХЬ ЛИТЕРАТУРНИ ЙЕШАР» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ЧУЛАЦАМ.....	13
1-ра класс.....	15
2-гІа класс.....	16
3-гІа класс.....	19
4-гІа класс.....	22
«НЕНАН (НОХЧИЙН) МАТТАХЬ ЛИТЕРАТУРНИ ЙЕШАР» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ПРОГРАММА ЙУЪХЪАНЦАРУ ЙУКЪАРЧУ ДЕШАРАН ТІЕГІАНЕХЬ ДІАЛАЦАРАН ХИЛА ЛЕРІНА ЖАМІАШ.....	30
Личностни жамІаш.....	30
Метапредметни жамІаш.....	32
Предметни жамІаш.....	35
1-ра класс.....	38
2-гІа класс.....	40
3-гІа класс.....	42
4-гІа класс.....	44
ТЕМАТИЧЕСКИ ПЛАНИРОВАНІ.....	48
1-ра класс.....	49
2-гІа класс.....	51
3-гІа класс.....	61
4-гІа класс.....	70
КАЛЕНДАРНО-ТЕМАТИЧЕСКИ ПЛАНИРОВАНІ ПЛАНИРОВАНІ.....	48
1-ра класс.....	49
2-гІа класс.....	51
3-гІа класс.....	61
4-гІа класс.....	70
ЙУХХЕДАХКАРШ.....	78
Йуххедиллар 1.....	78
Йуххедиллар 2.....	82
Йуххедиллар 3.....	86
Йуххедиллар 4.....	88

КХЕТОРАН КЕХАТ

Нохчийн мотт – нохчийн къоман мотт бу, оьрсийн маттаца цхьаьна Нохчийн Республикин пачхьалкхан мотт а бу, цу г'уллакхо дика хьелаш кхулла и мотт Iалашбан а, кхио а. 1-4-чу классашкахь «Ненан мотт а, ненан литература» а предметан декъехь хьобхуш йу ненан (нохчийн) маттахь литературин йешар, иза тIехьажийна йу дешархойн кхетаман-довзаран, хьасене хиларан, исбаьхьаллин-эстетикин таронаш кхио а, г'иллакх-оьздангаллин мехала болу хьежамаш кхолла а, бер нохчийн къоман культурина тIеоьзо а.

Йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран 1-4-чу классашна лерина «Ненан (нохчийн) маттахь» литературин йешар» дешаран предметан герггарчу хьесапан белхан программа (кхидIа – Программа) кечийна кху нормативно-бакъонийн базица дог'уш:

- Россин Федерацин Конституци (статья 26);
- 24.09.2022 ш. № 371-ФЗ «Россин Федерацин дешархо» Федеральни закон (хийцамашца а, тIетохаршца а);
- 25.10.1991 ш. № 1807-1 «Россин Федерацин къаьмнийн меттанех» Федеральни закон (хийцамашца а, тIетохаршца а);
- Россин Федерацин Серлонан министерствон 31.05.2021 ш. № 286 омранца чIагIийна йолу Йуьхьанцарчу йукъарчу дешарана Федеральни пачхьалкхан дешаран стандарт;
- Кхетош-кхиоран герггарчу хьесапан программа (магийна йукъарчу дешарехула федеральни дешаран-методически цхьаьнакхетараллин сацамца, 23.06.2022 ш. № 3/22 протокол);
- Россин Федерацин къаьмнийн ненан меттанаш хьехаран Концепци (чIагIийна Россин Федерацин Серлонан министерствон коллегехь 1.10.2019 ш.);
- Йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран коьрта дешаран герггарчу хьесапан белхан программа (магийна йукъарчу дешарехула федеральни дешаран-методически цхьаьнакхетараллин сацамца, 18.03.2022 ш. № 1/22 протокол);
- Нохчийн Республикин Конституци 23.03.2003 ш. (хийцамашца а, тIетохаршца а);
- Нохчийн Республикин 25.04.2007 ш. № 16-РЗ «Нохчийн Республикехь меттанех» закон (хийцамашца а, тIетохаршца а);
- Нохчийн Республикин 30.10.2014 ш. № 37-РЗ «Нохчийн Республикехь дешарх» закон;
- Нохчийн Республикин Правительствон 17.08.2020 ш. № 180 «Нохчийн Республикин «Развитие образования Нохчийн Республикехь дешар кхиор» пачхьалкхан программина йукъа хийцамаш балорах, 17.03.2022 ш. хийцамашца Сацам;
- Нохчийн Республикин тIекхуьу чкъор ийманехь кхетош-кхиоран Йукъара концепци (ЧIагIийна Нохчийн Республикин Мехк-Дас 14.02.2013 ш.);
- Нохчийн Республикехь нохчийн мотт а, литература а хьехаран концепци (чIагIийна Илманан Кхеташонан кхеташонехь 12.05.2022 ш. № 3).

Программа кхочушйаран бухехь Iуьллуш, федеральни пачхьалкхан дешаран стандартан методологи йолу системно-г'уллакхаллин кеп йу.

Программа лерина йу ненан (нохчийн) меттан а, литературин а хьехархошна «Ненан (нохчийн) литература» предметана дешаран а, белхан а программаш хIитто бухе йилла. Авторийн а, белхан а программаш йазйечеран йиш йу дешаран материал дIакхачорехь, хIотторехь а, сахьташ теманашка а, дакъошкка а декъарехь шайна зеделлачух пайдаэца.

Программа кечийна йу йуъхъанцарчу йукъарчу дешаран программа кхочушйечу хьукматашна, нохчийн мотт хуучу йа ледара хуучу дешархошна.

Дешаран предмето таро ло гуманитарни циклан кхечу дешаран предметашца, къаьсттана «Ненан (нохчийн) мотт» дешаран предметца, зIе латтор кхочушдан.

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МАТТАХЬ ЛИТЕРАТУРНИ ЙЕШАР» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ЙУКЪАРА ХАРАКТЕРИСТИКА

Программа тӀехъажийна йу дешаран хьукматашна а, хьехархошна а методически гӀо дарна, цо таро лур йу:

- 1) «Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» дешаран предмет хьехаран процессехь Федеральни пачхьалкхан йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран стандарташкахь (кхид1а – ЙЙД ФПДС); билгалдина долу адаман кхиаран, метапредметни, предметни дешаран жамӀаш кхузаманан лехамашца догӀуш кхочушдан;
- 2) «Ненан (нохчийн) маттахь литературин йешар» дешаран предметан Ӏаморан хила лерина жамӀаш а, чулацам а ФГОС НОО а; йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран герггарчу хьесапан коьртачу программца (йукъарчу дешарехула федеральни дешаран-методически цхьаьнакхетараллин 2015-чу шеран 8-чу апрелехь № 1/15 протоколца йинчу редакцехь) а; кхетош-кхиоран герггарчу хьесапан программца (магийна йукъарчу дешарехула федеральни дешаран-методически цхьаьнакхетараллин 2020-чу шеран 2-чу июнехь № 2/20 протоколаца бинчу сацамца) а догӀуш, дешаран шерашца билгалдан а, структура хӀотто а;
- 3) Билгалчу классан башхаллаш тидаме а оьцуш, билггала долу дакъа-тема Ӏамо лерина дешаран хан а нисйеш, ткъа иштга дешаран материалан дакъош/теманахь дӀалацарна тӀехъажийна долу дешаран гӀуллакхийн коьртачу кепех а пайда а оьцуш, календарно-тематически план хӀотто.

Программин чулацам тӀехъажийна бу «Ненан мотт а, ненан маттахь литературни йешар а» предметан декъана йолчу йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран коьрта программа дӀалацарна Федеральни пачхьалкхан йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран стандарташкахь билгалдинчу тӀедахкарийн (тӀедожор) жамӀашка кхача.

«Ненан мотт а, ненан маттахь литературни йешар а» предметан декъана йолчу йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран коьрта программа дӀалацарна ЙЙД ФПДС тӀедахкаршца догӀуш, курс тӀехъажийна йу Россин Федерацин культурин экъанехь ненан меттан литературин меттиг а, роль а муьлха йу а, историко-культурин, оьздангаллин, эстетическин мехаллаш Ӏалашйарехь а, цхьана тӀаьхьенера вукху тӀаьхьене дӀакхачорехь а лоцучу декъах а кхеторна; Россин Федерацин субьектан культурин а, гӀиллакх-оьздангаллин а, эстетикин а йуьхь кхолларехь кьоман фольклоро а, исбаьхьаллин литературо а лоцучу декъах йуьхьанцара хьежам (хаарш) кхолларна а; ненан меттан литература кьоман культурин дахаран довзаран цхьа коьрта дакъа а, кьоман а, Россин а культурин хилам а, оьздангаллин мехаллаш а, ламасташ а лардаран гӀирс а, дуьннене а, кьоман истorigа а, культурига а хьежам а хиларх кхетам кхолларна а, ненан маттахь йешаран лехамаш хиларна а.

«Ненан (нохчийн) маттахь литературин йешар» курсан бухе йиллина нохчийн литературо чулоцург кьоман культурин ламастийн мехаллийн кодийн система йу боху ойла йу. Нохчийн кьоман культурин ламасташ Ӏалашдаран гӀирс хилла ца Ӏаш, нохчийн литература зӀе йу кьоман

дІадаьлларг, карарниг, хиндерг вовшашца дузуш а, кегийчу дешархойн кхетаме и дуьллуш а.

Дешаран предметан чулацам кхочушбан йиш йу урокел арахьарчу гІуллакхаллехь а (Йуххедиллар 1). «Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» предметца доьзна урокел арахьа гІуллакхалла йуьхьанцарчу классийн дешархойн индивидуальни башхаллаш а, хьашташ а, Нохчийн Республикин кьоман а, этнокультурни а башхаллаш а тидаме а оьцуш, кхочушдан а, вовшахтоха а лерина ду. Программехь иштта йалийна классал арахьарчу йешарна а, дагахь Іаморна а леринчу говзарийн список (Йуххедиллар 2). Классал арахьарчу йешарна хьехархочо схьакьасто тарло литературни говзарш, регионан этнокультурни башхаллаш тидаме а оьцуш.

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МАТТАХЬ ЛИТЕРАТУРНИ ЙЕШАР» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТ ІАМОРАН ІАЛАШОНАШ

«Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» дешаран предмет Іаморан **Іалашо йу** – нохчийн литературе а, нохчийн матте а нохчийн куьурин коьртачу декье санна мехала хьежам кхоллар; дешархой шайн кьоман куьурно-меттан экьанна йукьабалор, шайн кьоман куьурин тІаьхьалонна а, кхузаманан лехамашна а, кьоман ламасташна а йукьаозор; чкьурийн исторически тІаьхьалонах а, нохчийн куьлтура ларйарх шаьш жобпалле хилар а кхетор.

«Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» дешаран предмет Іаморан **декхарш:**

– Россин гражданаллин идентичностан баххаш кхоллар, шайн Даймакках а, Россин халкьах а, Россин халкьийн цхьаалехь мехкан исторех а дозалла дан Іамор, шаьш муьлхачу кьомах ду кхетор; Россин дукхакьаьмнийн йукьараллин мехаллаш кхоллар;

– нохчийн кьоман историко-куьтурин зеделлачун тІалам бан Іамор, дешархочунна шен кьоман куьтурин-меттан хьал довзийтар; йуьхьанцарчу классийн дешархочунна нохчийн литература историко-куьтурин, оьздангаллин, эстетикин мехаллийн хьоста санна йезайалийтар;

– нохчийн литературехь гайтина йолчу а, нохчийн синкхетамна ладаме йолчу а гІиллакх-оьздангаллийн мехаллех хьежам кхоллар;

– нохчийн литературин говзарш Іаморан буха тІехь нохчийн меттан исбаьхьаллин-эстетикин таронех хаарш совдахар;

– адаман амал кхиарехь а, кьамел шардарехь а даима йеша хьагам кхоллар;

– тайп-тайпанчу текстийн чулацаман а, башхаллин а мах хадоран йешаран хаарш шардар, уьш йийцаре йарехь дакьалацар;

– кьамел даран йерриге а кепаш кхиар, йешначух лаьцна барта а, йозанца а дийца хаарш карадерзар;

– йешаран корматаллаш кхиор.

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МАТТАХЬ ЛИТЕРАТУРНИ ЙЕШАР» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ГЕРГГАРА БЕЛХАН ПРОГРАММИН ЧУЛАЦАМАН КОЪРТА ЛИНЕШ

«Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» дешаран предметан программехь белла чулацам бу, и теллича нохчийн литературин къоман-культурин башхалла а; нохчийн меттан а, нохчийн литературин а Нохчийн Республикин а, Россин а историца, нохчийн къоман материале а, синбахаман а культурица а йолу зIе а йаста некъ лур бу. Курс лерина йу йуьхьанцарчу классийн дешархойн литературин а, культурин а хьежам шорбан; йуьхьанцарчу классийн дешархойн йешаран жигарчу гонна йукъайогIучу фольклоран а, нохчийн классикийн а, нохчийн кхузаманан литературин а говзарша таро ло дешархошна адамаллин мехаллашкахь нохчийн культурин а, къоман синкхетаман а коьртачу баххех кхетам бала. Йуьхьанцарчу классийн дешархошна йеша а, талла а схьахьовдийначу нохчийн литературин говзарша схьагойту нохчийн къоман культурин тайп-тайпана агIонаш, жигарайошу даимлера мехаллаш (дикалла, доглазар, синшорто, кьинхетам, эхь-бехк, бакъдерг, доьзалан мехаллаш, патриотизм, баккхийчаьрга ларам, адамалла, и. кх.дI.).

Кху программехь «Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» курсан башхалла кхочушийна кху бахьанашца:

– нохчийн къоман амал, Iадаташ, ламасташ, нохчийн культурин синбахаман мехаллаш, адамаллин мехаллаш а, эхь-бехк а гойтуш долу говзарш схьахаржарна;

– нохчийн йаздархойн нохчийн бераллин дуьне гойтушу говзарш тIе тидам бахийтарна: доьзалехь бер кхетош-кхиоран башхаллаш, баккхийчаьрца а, нийсархошца а цуьнан йолу йукъаметтигаш, бери шена гонахара дуьне тIелацаран башхаллаш.

«Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» предмет Iаморо гIо дийр ду дешархойн мотт хьал долуш барна а, церан къамелан культура а, хьасене бовларан хаарш шардарна а. Шена тIехь программин проблемно-тематически блокаш хIитточу дидактически материалана культурно-исторически тIедалорах а пайдаоьцу. ХIора проблемно-тематически блока йукъайогIу нохчийн къоман синбахаман а, материале а культура гойтуш болу кхетамаш.

Программехь хIара дакъош ду: «Вайна гонахара дуьне», «Самукъне абат», «Вайн Даймохк», «Вайн йаздархой», «Халкъан барта кхолларалла», «Кхечу къаьмнийн литература», «Киншка – тоьлла доттагI», «Нохчийн халкъан барта кхолларалла», «Сан Даймехкан коьрта гIала», «Дашо гуьйре», «Деша «СтелаIад» журнал!», «Сан доьзалан йовхо», «Дешан ма-дарра а, тIедерзийна а маIна», «Марша догIийла, Керла шо!», «Iа», «Ваха Iама», «Тхан кегий доттагIий», «БIаьсте йогIу, бIаьсте йогIу!», «Даймохк», «Аьхке», «Латта ларде», «Хаарийн орам», «Гуьйре», «Берийн йаздархой», «Авторски туьйранаш», «Хиндолу хьоза бенахь дека», «Жима доккха дуьне», «Iалам», «ДоттагIалла», «Кхечу къаьмнийн фольклор», «Культурин бIов», «БIаьсте», «Нохчийн махкахь», «Нохчийн фольклор», «Дайн латта», «Вай деха дуьненахь», «Iаламан хазалла нохчийн поэзехь», «Бераллин туьйра», «БIе эзар дика гIуллакх», «Бовза, беза вайн Даймохк!», «Iаламан кьайленаш», «Даймехкан декхаро гIаттийна вогIу со», «Ненан мотт», «Суна сирла дахар деза!».

Программехь йеллачу говзарийн чулацам йуьхьанцарчу классийн дешархочун лехамашна гонаха хIоттийна бу, хаьржинчу говзарийн башхаллашкахь гуш а бу.

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МАТТАХЬ ЛИТЕРАТУРНИ ЙЕШАР» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ДЕШАРАН ПЛАНЕХЬ МЕТТИГ

ЙЙД ФПДС догIуш, «Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» дешаран предмет «Ненан мотт а, ненан маттахь литературни йешар а» предметни декъана йукъайогIуш а, Iамон тIейожийна а йу.

Программа ЙЙД ФПДС гайтинчу дешаран программа дIалацаран жамIийн предметни лехамийн буха тIехь хIоттийна а, **237** сахътан (**33** сахът 1-чу классехь а, 68 сахъташ 2-4-чу классашкахь) бараман дешаран йукъарчу тIедилларна лерина а йу. Программин инвариантни дакъа Iаморна луш дешаран **200** сахът ду. 37 дешаран сахътах лаьтташ йолу дешаран тIаьхьалонан хан программин вариативни декъана дIало, цо йукъалоцу авторийн Iаматийн линейкина оьшу белхан программа хIоттийнчу авторша къастийна говзарш.

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МАТТАХЬ ЛИТАРЕТУРНИ ЙЕШАР» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ЧУЛАЦАМ

«Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» курсан чулацам билгалбечу хенахь коьртачу тидамехь ду:

1. Къоман кхетамна мехала долу, йеххачу хенан йохалла — кхузамане кхаччалц – культурахь коьрта меттиг дIалоцу хIуманаш (масала, баккхийчаьрга, нене ларам, Даймахке безам, догдикалла, доглазар, нийсо йезар, эхь-бехк, сий, и.кх.дI.) Цу коьртачу кхетамашца болх дIахьо йуьхьанцарчу классийн дешархоша дIалоцур долчу кепара хаьржинчу нохчийн йаздархойн уггаре а къегинчу, нохчийн литературин а, культурин а башхаллаш кхочушийнчу говзарш тIехь. И говзарш йовзаро гIо до йуьхьанцарчу классийн дешархошна къоман культурин ламастех а, нохчийн культурах а кхета.

2. Йуьхьанцарчу классийн дешархойн лехамаш: говзарийн доккхачу декъан турпалхой йуьхьанцарчу классийн дешархойн нийсархой бу, церан дуьне довзарца босту программехь билгалбина культурно-историн кхетамаш. Программи йукъайахийтина тайп-тайпанчу заманашкахь берийн дуьне гойту а, церан кхиаран некъаш а, амал йахчайалар а, оздангаллин къилбанаш кхолладалар а гойту говзарш; говзарш харжаро дешархочунна таро ло историн тайп-тайпанчу муьрашкахь нохчийн культура шен нийсархочун бIаьргашца ган. Программехь ладамечу барамехь йелла кхузаманан авторийн говзарш а йу, цара шайн кхоллараллехь кхидIа хьо нохчийн литературин къоман ламасташ, и говзарш кхузаманан дешархочунна гергара йу.

3. Къоман башхаллин хиламаш искусствон кхечу гIирсашца гайтина говзарш а хаьржина, цо таро ло дешархошна нохчийн культурахь искусствийн диалог гайта.

Цхьадолу декхарш кхочушдан лерина дешаран материал хаьржина гуманизман, исбаьхьаллин а, довзаран а мехаллийн, кхеташ хиларан, жигараллин, поликультурин, ламасталлин классикин а, кхузаманан бараман цхьаьнадаран, тематикин, кепийн-жанран тайп-тайпаналлин критеришца йогIуш.

Программо билгалбечу йешаран гуоно таро ло тайп-тайпанчу хенийн а, къаьмнийн а говзарийн куьзганхула беран дуьненехьежаман гураш жим-жимма шордан.

Программехъ и масех бухедилларца билгалбо. Хьалхара шиъ доьзна ду йешаре оила а, йешаран техникин хаарш кхиоран хьелаш а кхолларца. Иштта, и хаарш кхиоран йуьхьанцарчу муьрехъ уггаре а хьалхарчу рогIехъ йу байтийн а, прозин а йух-йуха олуш дешнаш, дешнийн цхьаьнакхетарш, предложенеш, абзацаш йолу тексташ (йешаран техникин говзалла кхиочу хенахъ мехала долчу йешаран кхиаме хилар тардалиитаран Iалашонца); ткъа иштта кхиаме ду забаре чулацам болу сихха хазахетар йа велар кхолладолуьйту тексташ лелор а, (хIунда аьлча, цу хенахъ забар йевзаш хиларо эстетикин синхаамаш гучубахар кхиадо) йешаран мукъам кхиоран Iалашонца. Дешаран хIора шеран тексташ схьахьаржина йу цу хенан берашна тIелаца ата хилар тидаме а обцуш. Текст схьахаржаран кхидолу бухедахкарш доьзна ду исбаьхьаллин дешан фольклорна кепашкара авторийн литературе кхаччалц кхиаран логика ларйаран цаторийла хиларца; билггала долу оздангаллин а, эстетикин а декхарш кхочушдан цаторийла хиларца, царах коьртанаш билггал йолчу оздангаллин-эстетикин концепцига доьрзу, и концепци дешаран деа а шарахъ кхиош схьайалайо; жанрийн а, тематикин тайп-тайпаналла хилийттаран кхачойаран а, фольклоран а, авторийн говзарийн а, вайн мехкан а, дозана арахьарчу йаздархойн говзарийн а, берийн литературин классикин а, XX-чу бIешеран чаккхенан – XXI-чу бIешеран йуьхьан кхузаманан берийн йаздархойн говзаршна йукъахъ а барам ларбаран а цаторийла хиларца.

Йешаран гIуллакх кхиоран процессан чохьарчу логикица доьзна, «Литературни йешар» курс шинатIегIанехъ хIоттийна йу.

Хьалхарчу тIегIанехъ хьалхадаккха дезарг йешаран корматалла шарйар ду, шолгIачу тIегIанехъ – дешархошна литературин говзалла карайерзор. 1-2-чу классашкахъ йеша Iамадо; кхетар тIехъ, нийса йешарна, сиха а, къаьсташ а йешарна тIехъ болх; йешначун кхоллараллин маIна дан тайп-тайпана некъаш кхиор (графикин, дешан а, музыкин а иллюстрировани, драматизаци, ма-йарра а, йукъ-йукъара а, кхоллараллин йухасхьайийцар). Цуьнца цхьаьна йуьхьанцарчу классашкахъ дIаболабо йуьхьанцарчу классийн дешархойн литературни дешар тIехъ болх.

«Литературни йешар» предмет Iаморан шолгIа тIегIа 3-4 классашна кхочу, цигахъ йеша хааро зазадоккху, эстетикин йешаре а, талламан йешаре а декъа а луш.

«Литературин йешар» программа хIотточу хенахъ тидаме эцна школал хьалхарчу педогогикин а, йукъарчу йукъардешаран школашна леринчу «Нохчийн литературехула герггарчу белхан программин» зIейалорах а.

Программо таро ло йалийнчу списокера говзарш дешархойн кечаман тIегIанца догIуш харжа, ткъа иштта курсан чулацаман вариативни компонент харжа а, белхан программашкахъ и кечйаро могуьйту тематикица а, проблематикица а герга йолчу говзаршкахъ къоман башхаллаш а, йукъара дерг а къасторан Iалашонца Россин халкъийн литературе кховдар. Ткъа иштта программо таро ло Iаматийн авторшна йа дешаран цхьаьнакхетараллашна вариативни декъехъ Iамо говзарш харжа.

1-ра класс (33 с)

«Вайна гонахара дуьне» (5 сахьт)

Пачхьалкахан а, къоман а билгалонаш (шатлакхан илли, хIост).

Беснаш. Светофор.

Шкоলেখь.

Иаламан дуьне (цIера дийнаташ а, акхарой а, олхазарш, сагалматаш, дитташ, хасстоьмаш, стоьмаш).

Киранан денош.

Байташ, дагардарш, нохчийн абатан элпех хIетал-металш.

Вайн Даймохк

Самукъане абат

«Вайн Даймохк»

Соьлжа-ГIала

Вайн турпалхой

Халкъан хазна

Махмаев Ж. Дийцарш «Бераш – вайн хиндерг» йа Арсалиева Л. Байт «Соьлжа-ГIала» (вариативни дакъа).

Турпалхойх тексташ: Кадыров Ахьмад-Хьаьжа, Нурадилов Ханпаша, Шерипов Асланбек, Висаитов Мовлид.

«Вайн йаздархой»

Айдамиров А. Байт «Нана-мохк».

Сулейманов А. Поэма «Дахаран генаш» (кийсак).

Ахмадов М. Туьйра «Писулиг».

Гацаев С. Байт «Борз».

Халикова А. Байт «Зингат».

«Халкъан барта кхолларалла»

Аганан иллеш.

Чехкааларш.

Дагардарш.

Кицанаш.

ХIетал-металш.

Нохчийн халкъан туьйранаш: «Тамашийна йоI», «Хьекъале Iу» йа «Борззий, цхьогаллий, ломмий», «Цхьогаллий, пхьагаллий» (вариативни дакъа).

«Кхечу къаьмнийн литература»

Осеева В. А. Дийцарш «Цхьаьна», «Иштта дIа» (Петирова ПетIаматан гочдарш).

Сутеев В. Г. Туьйра «Iаж» (Петирова ПетIаматан гочдарш).

2-гIа класс (68 сахьт)

Долоран урок

Демеев I. Байт «Нохчийчоь»

«Уггар дика доттагI – жайна»

Ахмадов М. Байт «Жайна».

«Нохчийн халкъан барта кхолларалла.

Чехкааларш.

Дагардарш.

Кицанаш.

ХIетал-металш.

Нохчийн халкъан туьйранаш: «Бабин Чирдиг», «Зуьно дина хIилла», «Газа-

гуьзалгаш».

Берийн фольклор. Забарш, берийн эшарш.

«Сан Даймехкан коьрта гIала»

Макалов Ш. Байт «Соблжа-ГIала».

Хасаров Ш. Байт «СтиглагIала».

С. Яшуркаев. Байт «Светофор».

«Дашо гуьйре»

Макалов Ш. Байт «Гуьйре».

Сейлмуханов М. «Деса Iалам».

Тапалаева А. Туьйра «Малонча».

Батаева Х. Байт «Гуьйре».

Абубакарова П. Байт «Дешнех ловзар».

«Деша «СтелаIад» журнал!»

Макалов Ш. Байт «СтелаIад».

Толстой Л. Н. Текст-ойлайар «ХIорда чуьра хи стенга доьду?» (Бадаева Iайшатан гочдар).

Юсупов I. Байт «Дита хьоза».

«Сан доьзалан йовхо»

Сулейманов А. Байт «Нана».

Ахмадов М. Байт «Доьзал».

Гайсултанов I. Дийцар «БIоба эkkхор».

Демеев I. Байт «Дадин зезаг».

Шамилов С. Туьйра «Жима цIа».

Махмаев Ж. Дийцар «Деза денош».

Гацаев С. Байт «Жимачу кIентан ойланаш».

«Марша да хьо, Керла Шо!»

Кагерманов. Д. Байт «ГIура-Дада».

Тапалаева А. Туьйра «Керла Шо кхана хир ду.

«Iа»

Хатуев I.-Хь. Байт «Керла луо».

Гадаев М.-С. Байт «Жимачу кIентан илли».

Сейлмуханов М. Байт «Хьоза».

Яралиев Ю. Дийцар «КIайн Iахар».

Мамакаев Э. Байт «Гуди».

«Ваха Iама»

Аболханов Хь. Байт «Ваха Iама».

Махмаев Ж. Дийцар «Дика лар».

Хатуев I.-Хь. Байт «Теша».

Ахмадов М. Дийцар «Дада волчохь, йуьртахь».

Яралиев Ю. Байт «Марха кьобалдойла».

«Вайн кегий доттагий»

Демеев I. Байт «Гяз».

Хабаев И. Дийцар «Дингад».

Хасаров Ш. Байт «Жима кхор».

Хасаев Х. Дийцар «Лийчар»

Сакаева М. Байт «Кертахь лелаш нIаьна йу».

«БIаьсте йогIу, бIаьсте йогIу!»

Сатуев Хь. Байт «БIаьсте йогIу»

Демеев I. Байт «Сан совгIат»

Цугаев С. Байт «Со мамел хьалха хьалагIоттур йу...».

Макалов Ш. Байт «Сийна бIаьсте».

Ахмадов М. Дийцар «БIаьстенан гIовгIа».

Сейлмуханов М. Байт «Кхечи бIаьсте».

Талхадов Хь. Байт «БIаьсте»

Арсанукаев Ш. ХIетал-металш.

«Даймохк»

Ахмадов М. Байт «Даймохк».

Бексултанов М. Дийцар «Даймохк хIун йу?».

Абубакарова П. Байт «Соблжа-ГIала».

Окуев Ш. Байт «Даймохк».

Батаева Х. Байт «КIиран ворхI де».

Хатуев I.-Хь. Байт «Къонах».

Анзорова Б. Байт «Турпала Ханпаша».

«Аьхке»

Макалов Ш. Байташ «Аьхке», «Къоршкъари».

Магомаева М. Дийцар «БаI».

«Кхечу кьаьмнийн литература»

Толстой Л. Н. Туьйра «Воккха стаггий, хинаний» (Бисултанов Аптин гочдар).

Вежарий ГриммIар. Туьйра «Хударан кхаба» (Муртазов Iаднан гочдар).

3 класс

Долоран урок

Макалов Ш. Байт «Ларделаш латта».

«Кхетаман орам»

Демеев I. Байт «Кхетаман орам».

«Гуьйре»

Гацаев С. Байт «ДогIа догIуш ду».

Сакаева М. Байт «Йац хьо, гуьйре, дагна чевне».

Хасаев Хь. Дийцар «Шийла Іуьйре».

Сулейманова З. Байт «ГІаргІулеш».

«Берийн йаздархой»

Гайсултанов І. Дийцар «Іалам хаздан диэза».

Саракаев Хь. Байт «Дика кІант Муса».

Кагерманов Д. Байт «Маьлхан хІуш».

Махмаев Ж. Дийцар «ГІуралгаш».

«Йаздархойн туьйранаш»

Гелагаев С.-М. Байт «Туьйранан новкъадалар».

Дикаев. Б. Туьйра «КІайн полларчий стенга даха-те?»

Сулейманова З. Туьйра «Догмайра Шахьсан».

Тапалаева А. Туьйра «Массарна дерг – ловзар».

«Хиндолу хьоза бенахь дека»

Магомадов. М. Дийцар «Дуьххьарлера толам».

Дакаев С. Байт «Дош».

Гайсултанов І. Дийцар «ЯрагІи».

«Жима, доккха дуьне»

Батаева Х. Байт «Хьуьно патар хецна...».

Мамакаев Э. Байт «Іелий, киттий, аьшпашший».

Пашаев Н. Байт «Барзо диъна моз».

«Іалам»

Гацаев С. Байт «Хьуьнах».

Ахмадов М. Туьйра «ГІундалгІеш, цІазамаш, муьргаш, комарш».

Гелагаев С. Байт «Олхазарийн къамел».

Мамакаев М. Байт «Хьуьнан илли».

«Іа»

Ахмадов М. Байт «Керла Шо».

Дикаев М. Байт «Іаьнан бІаьргаш».

Умхаев Хь. Байт «Шийла Іа».

Алиев М. Дийцар «Пхьар».

«ДоттагІалла»

Цуруев Ш. Байт «ДоттагІалла».

Макалов Ш. Туьйра «Кхо полла».

Бексултанов М. Дийцар «ДоттагІа».

Демеев І. Байт «ДоттагІчуьнга кехат».

«Кхечу къаьмнийн фольклор»

Оьрсийн халкъан туьйра «Тамашийна тамаша, Іаламате Іаламат» Петирова
ПетІаматан гочдар).

Гуьржийн халкъан туьйра «Уггар нуьцкъалниг».

Іаьрбийн халкъан туьйра «Синдбад-ХІордахо».

«ГІиллакхан гІала»

Расумов В. Дийцар «ГІиллакхан гІала».

Закриев І. Дийцар «Пеша уллехъ къамелаш»

Ахмадов М. Байт «Марха досту де».

«БІаьсте»

Бексултанов М. Дийцар «БІаьсте».

Сейлмуханов М. Байт «Зезагаш».

Хасаев Хь. Дийцар «Баркалла».

Ахмадов М. Байт «БІаьстенан ловзар».

Гайсултанов І. Дийцар «ЧегІардиган бен».

«Нохчийн махкахъ»

Бухадиев М. Байт «Нохчийн махкахъ».

Пашаев Н. Байт «Даймахке марзо».

Хамидов І.-Хь. Байт «Зезаг ду бацалахъ лепаш...».

Абдулаев Л. Байт «ХІораннан а шен мотт бу».

Батаева Х. Байт «Йовза кІорнийн цІераш».

Бексултанов М. Дийцар «Турпалхо мила ву?»

Ахмадов М. Дийцар «ТергІан пазаташ».

Б. Анзорова. Байт «Ма гойла».

«Нохчийн фольклор»

Туьйра «Маьлхан а, бухІанан а къовсам».

Туьйра «КхорбІелиг».

Притча «Ден весет».

Туьйра «Къинхетаме кІант».

Туьйра «ХІунда ду пхьагалан балда даьтгІа?».

Туьйра «Таллархо».

«Аьхке»

Хатуев І.-Х. Байт «Аьхке».

4 класс

Долоран урок

Мамакаев М., Гадаев М.-С., Сулейманов А. Даймахках лаьцначу байташ йукъара кийсакаш.

«Дай баьхна латта»

Дакаев С. Байт «Нохчийчоь».

Мусаев С. Дийцар «Орамаш».

Шайхиев І. Байт «БІаьвнаш».

Ахмадов М. Байт «Нохчийн шира кхерчаш»

«Вай дуьнен чохъ деха...»

Яралиев Ю. Притча «ВорхI лам».

Макалов Ш. Туьйра «Маьлхан хьехам».

Бексултанов М. Дийцар «Баьпкан цуьргаш».

Цуруев Ш. Байт «ДоттагIий-бIаьвнаш».

«Исбаьхьа Iалам нохчийн поэзахь»

Мамакаев М. Байт «Гуьйре».

Арсанукаев Ш. Байт «Гуьйренан тIуьначу бешахь ду тийна...».

Гацаев С. Байт «Суна хьуьнхахь деши гира...»

Айдамиров А. Байт «Аьхкено кхелина дитташ...».

Кибиев М. Байт «Ломахь Ia».

Бисултанов А. Байт «Илли ду-кх хьо, Ia».

Жумалаева Л. Байт «Буьйсанан илии».

Мамакаев I. Байт «БIаьстенан йуьхь».

Саидов Б. Байт «Кемсийн га».

Окуев Ш. Байт «Тхи».

«Бераллин туьйра»

Пашаев. Н. Байт «Бералла».

Магомаева М. Дийцар «Гуьйренан совгIаташ».

Дикаев М. Байт «Нохчийн хIусам».

Курумова С. «Ца йиначу ненан хIусамехь» повесть йукъара кийсакаш.

Гадаев М.-С. Дийцар «ДоттагI».

Эдилов Х.-М. Байт «Луо ду догIуш».

Эльдерханова З. Дийцар «Деца йеъча».

Ошаев Х. Пьеса «Полла».

«БIе эзар дика гIуллакх»

Ахмадов М. Туьйра «БIе эзар дика гIуллакх».

Кагерманов Д. Дийцар «ТIай».

Рашидов Ш. Байт «ГIаргIанаш».

Берсанов Хь.-А.. Дийцар «Кхерам».

«Бовза, беза вайн Даймохк»

Легенда «Муха хIоьттина ГаланчIожара Iам».

Легенда «Къоьзан-Iам».

Легенда «Терк».

Ахмадов М. Байт «Нохчийн хиш».

«Исбаьхьчу Iаламан къайленаш»

Яшуркаев С. Байт «Полларчийн вай даьлла».

Яралиев Ю. Дийцар «Хьаьмцан маса лаг хуьлу?»

Дикаев М. Байт «Лай кIелахь кхиъна буц».

Чантиев I. Туьйра «Искогберггий, чIарий».

Хасаев Хь. Дийцар «Аьхке».

Бексултанов М. Дийцар «Гуьйре».

Махмаев Ж. Байт «Тидамаш».

«Даймехкан декхаро гIаттийна вогу со»

Сулейманов А. «Дахаран генаш» поэми йукъара кийсакаш.

Умхаев Хь. «Шайх-Мансурах илли».

Халкъан предани «Адин Сурхо».

Мусаев С. Дийцар «Дахар маьрша хилийта...».

Ахмадов М. Дийцар «Даймехкан мукъам».

Сулейманова З. Байт «Эсамбаев Махьмудна».

Айдамирова М. Дийцар «Жима верас».

«Ненан мотт»

Ахмадов М. Дийцар «Кхаа дашах дийцар».

Абдулаев Л. Байт «Ненан мотт».

Гелагаев С.-М. Байт «Шовдано боху соь...».

«Суна сирла дахар деза»

Рашидов Ш. Байт «Суна сирла дахар деза».

Батаева Х. Байт «Жимачу йоьIан гIан».

Абдулаев Л. Дийцар «Нана, бIаьсте...».

«Фольклор»

Предани «Беттаса».

Туьйра «Майрачу кIантах туьйра».

Предани «Берзан дуй».

«Кхечу къаьмнийн литература»

Лермонтов М. Ю. Байт «ХIорд-кема» (Абдуллаев Лечин гочдар).

Боллигер М. Дийцар «ТIай» (Хаджиева З. гочдар).

Леонардо да Винчи. «Мотт а, цергаш а», «Зингат а, кIен буьртиг а» притчаш
(Джанаралиев Иимранан гочдарш).

Дерзоран урок

Кусаев I. Байт «Сан доттагIий».

Авторски программаш хIиттийнчеран а, хьехархойн-предметикийн а бакьо
йу йеллачу спискера муьлха литература классал араьхарчу йешарна мегар йу аьлла
харжа.

Классашка бекъначу Iаморан чулацамна улле тоьхна Iаморан процессан
гIуллакхаллийн хIара тIедузарш ду.

ЛадогIар

Нохчийн меттан хьоле хилар а, къоман культурин мехаллаш а гойтуш
йолу исбаьхьаллин говзарш лерсица схьалацар а, царах кхетар а; лерсино

схъалаьцначу текстах лаьцна деллачу хаттаршна жьопаш дала хаар а, лерсино схъалаьцначу текстан чулацамца хаттарш дан хаар а.

Йешар

Хезаш йешар. Дешдакъошца йешарна тІера жим-жимма довлуш дийнна дешнаш шера а, кхеташ а деша хаарна тІедовлар (текстах кхета таро лучу йешаран индивидуальни боларца догІуш йешаран чехкалла (масалла). Йешаран орфозпически барамаш ларбар. Кепана а, тайпанна а цхъатера йоцучу текстийн маьІнийн башхаллаш аз айдеш хийцарца схъагайтар.

Дагахь йешар. Барамца а, жанраца а тІелаца аттачу говзарийн маьІнех дагахь йоьшучу хенахь кхетар. Йешаран тайп-тайпанчу кепийн башхаллех кхетар.

Халкъан барта кхоллараллин говзарш йешар: нохчийн фольклоран текст къоман ламастийн а, мехаллийн а хьоста санна.

Исбаьхьаллин говзарийн тексташ йешар, шайна чохь бІеннаш шерашкахь схъайеана йолу къоман синкхетамна ладаме йолу гІиллакх-оьздангаллин мехаллаш а гойтуш йолу: Даймахке безам, тешам, нийсо, сий, къинхетам, догдикалла, догцІеналла, къинхегамна тІера хилар, бакьо, майралла, и. кх.дІ. Нохчийн къоман ламасташ: цхъаалла, вовшийн гІо дар, хъаша-да тІелацар, и. кх.дІ. Доьзалан мехаллаш: баккхийнаш ларар, «нана», «да», «дада», «баба», «йиша», «ваша» бохучу дешнийн мехалла, вовшийн ларар, безам, вовших кхетар, терго, собар, да-нана ларар. Нохчийн литературехь халкъан ламасташ а, Іадаташ а гайтар.

Нохчийн бераллин дуьне: кхиар, гонахарчу дуьненана, баккхийчаьрца, нийсархошца йолчу йукъаметтигийн башхалла; ша нохчийн Іадаташ дІакхобхьург а, орамашца зІе а хиларх кхетар. Турпалхойн леларийн синхаамийн-оьздангаллин мах хадор.

Нохчийн литерурин башхаллех кхетар: турпалхочун чохьара дуьне деллар, цуьнан лазамаш бовзар; оьздангаллин проблемашка кховдар. Іаламан дуьненах болу нохчийн къоман поэтически хьежам (малхе, арене, хьуьне, хига, ломе, дитте, дийнатийн дуьнене, и.кх.дІ.) нохчийн поэзехь а, прозехь а. Гонахарчу дуьненан хьал адаман синхаамашца дустар.

Хаамийн тексташ йешар: говзаршна историко-культурин комментарий, Іамочу говзарийн авторийн биографех къаьстина хаамаш.

Къамел дар (къамел даран культура)

Диалоган а, монологан а къамел. Йешна тексташ коллективехь йийцаре йарехь дакъалацар, текстана тІе а тийжаш, шен хьежам тІечІагІбар; нохчийн исбаьхьаллин литературин специфика гойтуш долу аларш. Дешнийн тІаьхьало йузар (дешнаш хаар тІедузар). Хезна йа йешна йолу текст коьртачу дешнашна а, текстана йолчу иллюстрацишна а тІе а тийжаш, схъайийца (текст ма-йарра, йоцца, харжамца схъайийцар).

Дешаран хьелашкахь къоман къамелан культурин бухехь йолу гІиллакхан кепаш а, чІагІйелла формулаш а, хьасене хиларан принципаш а ларйар.

Дешархойн харжамца байташ дагахь йийцар.

Йоза (йозанан къамелан культура)

Іамочу говзаршкахь хІиттийнчу проблемашкахула доцца йозанан аларш кхоллар (кечдар).

Библиографин культура

Йийцаре йечу проблематикица йогӀу киншкаш харжар, цу йукъайогӀу Iаматехь йалийна йолу шаьш йеша билгалйина говзарш. Нохчийн культурех хаамаш болу дешархойн хенаца йогӀучу дошамех а, энциклопедих а пайдаэцар.

Литературоведенина йукъадалор

Текстан анализ йечу хенахь Iамийнчу литературин кхетамех пайдаэцар.

Iамочу говзариин жанрийн тайп-тайпаналла: фольклоран кегий а, йаккхий а кепаш; литературин туьйра; дийцар, притча, байт. Прозин а, поэзин а къамел; исбаьхьаллин кхоллар; сюжет; тема; говзаран турпалхо; портрет; пейзаж; ритм; рифма. Дустарийн а, метафорийн а къоман шатайпаналла; исбаьхьалин къамелехь церан маьIна.

Дешархойн кхоллараллин гӀуллакх (Iамийнчу литературин говзариин буха тӀехь)

Дешархойн кхоллараллин гӀуллакхехь литературин говзаран маьIна дар: ролашца йешар, инсценировка йар; хьасене хиларан декхарш тидаме а оьцуш (тайп-тайпанчу адресаташна) исбаьхьаллин говзаран буха тӀехь шен барта йа йозанан текст кхоллар; говзарна йолчу иллюстрацишна, нохчийн художникийн суьртийн репродукцишна тӀе а тийжаш.

«Ненан (нохчийн маттахь) литературни йешар» дешаран предметан программа карайерзоран кхочушдан лору жамIаш

«Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» предмет «Ненан мотт а, ненан маттахь литературни йешар а» предметан декъехь Iаморан жамIаш цхьаьнадогӀуш ду йуьхьанцарчу йукъарчу дешаран Федеральни пачхьалкхан стандартехь билгалйинчу дешаран предметан программа карайерзоран кхочушдан лоручу жамIийн лехамашца.

ЛИЧНОСТНИ ЖАМИАШ

«Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» предмет Iаморан жамIаца дешархо кхочур ву кхетош-кхиоран гӀуллакхан кху дакъошкахь хила дезачу хIокух жамIашка:

гражданско-патриотикин кхетош-кхиорехь:

— Шен Даймахке – Россига а – шен жимчу Даймахке – Нохчийн Республике (Нохчийчоьне) а безам кхоллабаларе, цу йукъадогӀу и безам мехкан а, Даймехкан а культура а, истори а йовзуьйтуш йолу исбаьхьаллин говзаршкахула кхоллар;

— Шен этнокультурин а, Россин гражданааллин а идентичностах кхетар а, нохчийн мотт Нохчийн Республикин пачхьалкхан мотт а, шен ненан мотт а хиларх кхетар;

— Шен мехкан а, Даймехкан а дIадаханчун а, карарчун а, хиндолчун а ша дакъа хиларх кхета, цу йукъадогӀу исбаьхьаллин говзаршца болх бечу хенахь и хьелаш дийцаре дар;

— Шен а, кхечу а кьоме ларам хилар, цу йукъадогIу и ларам исбаьхьаллин говзарийн а, фольлоран а масалш тIехь кхоллар;

— адамах йукъараллин цхьана декъашхочух санна болу а, бакъонех а, жопаллех а, стаг ларарх а, ларамах а, гIиллакх-обздангаллин барамех а, йукъаметтигех болу а йуьхьанцара хьежам, цуьнца цхьаьна иза фольклоран а, исбаьхьаллин а говзаршкахь гайтар а;

ийманехь кхетош-кхиоран:

— хIора стеган шатайпаналла, шен дахаран а, йешаран а зеделлачунна тIе а тийжаш, тIелацар;

— кьинхетам, ларам, диканиг лаар гайтар, цуьнца цхьаьна шена хетарг а, синхаамаш а бовзийта меттан гIирсех пайдаэцар; кхечу адамийн синхаамашна сема хилар, царах кхетар, церан гIо лаца кийча хилар;

— кхечу адамашна дегIана а, сина а зен дан тIехьажийна долу цхьа а хIума тIецаалацар (цу йукъахь ду маттаца деш долу зен а);

— нийсархошца болх бар, девне ца хила хаар а, Iоттабаккхаме меттиг нисейлча, и листа хаар а, цу йукъахь ду исбаьхьаллин говзарех масал эцар а;

эстетикин кхетош-кхиорехь:

— исбаьхьаллин культурин ларам бар а, и йовза лаар а, шен кьоман а, кхечу кьаьмнийн а искусствон тайп-тайпана кепаш тIелацар а, цаьрга ларам хилар а;

— исбаьхьаллин гIуллакхан тайп-тайпанчу кепашкахь ша гайта лаар, цу йукъахь йу дешан говзалла а;

физически кхетош-кхиорехь, могашаллин а, синкхетаман а культура кхолларехь а:

— тIетоьхна хаамаш лохучу хенахь могаш а, кхерамза а (шена а, кхечарна а) долчу дахаран бакъонаш (цу йукъайогIу хаамийн кхерамазалла) ларйар;

— кьамел дечу хенахь дегIан а, синкхетаман а могашаллица кхоаме хилар, кьамелан культура а, тIекаренан бакъонаш а ларйар;

кьинхьегаман кхетош-кхиор:

— стеган а, йукъараллин а дахарехь кьинхьегам мехала хилар кхетар (цу йукъахь ду исбаьхьаллин говзарех масал эцар а), кьинхьегаман стоьмийн тIалам бар, болх баран тайп-тайпанчу кепашкахь дакъалацар, исбаьхьаллин говзаршкара масалш дийцаре дечу хенахь тайп-тайпана говзаллаш карайерзон лаар;

экологин декъехь кхетош-кхиор:

— тексташца болх бечу хенахь кхоллалуш долу Iаламаца кхоаме хилар;

— цунна зен деш долу хIума тIецааладалар;

Iилманан хаарийн мехалла:

— дуьненах болу Iилманан хьежам кхоллабалар (сурт хIоттар), цуьнан цхьа дакъа ду литературоведчески кхетамаш Iаморан процессехь а;

— хIума довза лаар, жигаралла, хIума дагадар, хааршна сутара хилар, хIума довза лаарехь шен ойла хилар, цу йукъахь ду исбаьхьаллин говзарш йеша лаар а, шен йешаран гуо хоржучохь жигара хилар а, ша и харжар а.

МЕТАПРЕДМЕТНИ ЖАМIАШ

«Ненан (нохчийн) маттахь литературин йешар» предмет Iаморан жамIаца дешархойн кхоллалур ду дешаран довзаран хIара хаарш.

Коьрта маълумийн кхочушдарш:

- тайп-тайпана тексташ вовшашца йуста, тексташ йустарна бухе дахкарш билгалдан, тера йолу тексташ билгалйан;
- билгалчу цхьана башхаллашца тексташ цхьаьнатоха;
- кицанийн, аларийн, фразеологизмийн классификаци йархьама кхачае хир йолу билгало билгалйан;
- хьехархочо шайна хьехначу тидам баран алгоритмаца тексташкахь цхьаьнадар а, цхьанацадар (б)останалла а каро; текстан анализ йарехь кхочушдарийн алгоритман анализ йан, текстан анализ йарехь шаьш кхочушийр йолу дешаран операци харжа;
- хьехначу алгоритман буха тӀехь декхар кхочушдан оьшу хаамаш кхачо йолуш цахилар билгалдан, тӀетоьхна хаамаш лахар билгалдан;
- текстан анализ йечу хенахь бахьанийн-тӀаьхьалонан зӀенаш билгалйан, жамӀаш дан.

Коьрта талламан дараш:

- педогоикин белхахочун гӀоьнца Ӏалашо билгалйан, къамелан хьоле хьаьбжжина, шен вистхилар хийцаран план хӀотто;
- тӀедиллар кхочушдаран масех кеп вовшашца йуста, мелла а йогӀуш йерг (схьайеллачу критерийн буха тӀехь) харжа;
- схьайеллачу планаца чолхе боцу жима таллам дӀабахьа, схьайеллачу планаца проектан тӀедиллар кхочушдан;
- жамӀаш дан а, текстан маълумийн анализ йаран буха тӀехь долчу тоьшаллашца уьш тӀечӀагӀдан а;
- схьайелла йолчу текстан материалан анализ йаран процессехь хьехархочун гӀоьнца хаттарш хӀитто;
- цхьатерачу йа цхьатера догӀучу хьелашкахь процесс дӀайахаран а, хиламийн а, церан тӀаьхьалонан а хила тарлуш долчун сурт хӀотто.

Хаамашца болх:

- Хаамаш схьаэцаран хьоста харжа: оьшу дошам, лохуш болу хаам карорхьама оьшу куьйгалла, тӀечӀагӀдархьама;
- Схьайеллачу алгоритмаца догӀуш, даррехь схьабелла хаамаш билгалдинчу хьостанехь каро: дошамашкахь, куьйгаллашкахь;
- Хаамаш бакъ йа харц хилар шайна гучудала йа хьехархочо билгалдинчу хьостанан буха (дошамашкахь, куьйгаллашкахь, Ӏаматехь) тӀехь каро;
- Баккхийчийн (педагогикин белхахойн, дай-нанойн, бакъо йолчу векалийн) гӀоьнца Интернетехь хаамаш лахаран кхерамзаллин бакъонаш ларйан;
- Дешаран декхаршца догӀуш, текстан, графикин, видео, озан хаамаш кечбан;
- Таблицийн а, схемийн а кепехь балийнчу хаамех кхета; тексташца бинчу белхан жамӀаш гайтархьама шаьш таблицаш а, схемаш а хӀитто.

Йуьхьанцарчу школахь дешар чекхдолучу хенахь дешархочун кхоллало

коммуникативни дешаран дараш.

Тёкаре:

- Бевзачарна йукъахъ тёкаре хиларан Ёлошонашца а, билламашца а догъуш, синхаамаш бовзийта а, хетарг тёлаца а, и цхъана кепе дерзо а;
- Шеца къамел дечуьнца лараме хила а, диалог а, дийцаре дар а дёадахъаран бакъонаш ларйан;
- Тайп-тайпана хъежамаш хила йиш йолуш хилар тёлаца;
- Шена хетарг нийса а, бух балош а довзийта;
- Хёоттийнчу Ёалашонца догъуш шен къамел дёахёоттор;
- Къамелан хёолаца догъуш барта а, йозанан а тексташ кхолла (довзийтар, ойлайар, дийцар);
- Шимма цхъаьна а, тобанца а бинчу белхан а, тидаман а, кхочушбинчу жимчу талламан а, проектан тёдилларан а жамёх лаьцна доцца къамел кечдан;
- вистхиларан (къамелан) текстана гайтаман материал (дехкина суьрташ, даьхна суьрташ, плакаташ) кечйан (къасто).

Цхъаьна кхочушден гёуллакхаш:

- йоцачу а, йехачу а ханна лерина Ёалашонаш (цхъаьна кхочушдаран декхаршкахъ дакъалацар тидаме оьцуш индивидуале) хъехархочо йалийнчу план хёотторан кепан буха тёхъ стандартан хёолехъ, йукъара гёулчаш а, хенаш а дёасайекъар;
- цхъаьна болх баран Ёалашо тёлаца, и кхочушйарехъ дан дезарг цхъаьна вовшахтоха: ролаш дёасайекъа, цхъаьна беш болчу белхан процесс а, жамё а дийцаре дан;
- куьйгалла дан, тёдиллар кхочушдан, ладогёа, хёоттина хъал ша листа кийча хилар;
- шен белхан дакъа жобпалле кхочушдан;
- йукъарчу жамёе ша диллинчу декъан мах хадо;
- схъаделлачу масалшна тёе а тийжаш, цхъаьна вовшахтоьхна проектийн тёдахкарш кхочушдан.

Йуьхъанцарчу школехъ дешар чекхдолучу хенахъ дешархочун кхоллало **регулятивни дешаран дараш.**

Шен низам хилар:

- жамё хилийтархъама дешаран декхарш кхочушдарехъ шен гёуллакхийн план хёотто;
- ша билгалдинчу кхочушдарийн рогёалла хёотто.

Шаталлар:

- дешаран гёуллакхан кхиаман/эшаман бахъанаш билгалдан;
- къамелан гёалаташ а, текстан анализ йарца доьзна гёалаташ а дёадахархъама шен дешаран кхочушдарш нисдан;
- текстийн анализ йарехъ хёоттийнчу декхарца жамё дуста;
- тексташца болх бечу хенахъ далийтина гёалат каро;
- шен а, шеца цхъаьна доьшучеран а кхочушдарийн жамёаш дуста, схъайеллачу критеришца церан богёу мах хадо.

ПРЕДМЕТНИ ЖАМІАШ

«Ненан (нохчийн) маттахь литературни йешар» дешаран предмет деа шарахь
Іаморо кхочушдан дан деза:

Іамочу маттахь йолчу литературин Россин Федерацин цхьаьйолчу
культурин шораллехь а, Россин Федерацин халкъийн литератураш йукъахь а,
историко-культурин, обздангаллин, эстетекин мехаллаш Іалашйарехь а, цхьана
тІаьхьенера вукху тІаьхьене йаларехь а йолчу меттигах а, ролах а кхетар:

- Исбаьхьаллин литература искусствон (дешан искусствон) цхьа
башха дакъа санна, тІелаца;
- Дешан кхоллараллин говзарш искусствон кхечу кепашца
(суртдиллар, музыка, суртдаккхар, кино) цхьаьнайуста;
- Тайп-тайпанчу къаьмнийн литератураша вовшашца цхьаьна
болх барх а, вовшашна тІеІаткъам барх а, Россин Федерацин субъектан
культурин а, гІиллакх-обздангаллин а, эстетикин а йуьхь кхолларехь
къоман фольклоро а, исбаьхьаллин литературо а лоцучу декъах
йуьхьанцара хьежам (хаарш) хила;
- Россин Федарийн къаьмнийн а, дуьненан къаьмнийн а
исбаьхьаллин говзарш йустучу хенахь йукъара дерг а, башха дерг а
каро;

1) МаьІна даран йешар карадерзор а, литературин теорин коьртачу
элементийн маьІнех а, ойланех а кхетар:

- МаьІна даран хезаш йешаран техника карайерзор (дешаран
тайп-тайпана декхарш а, киншкица хьан-сан хиларан хьогаман
садузоран а, Іалашонца тайп-тайпанчу кепийн, жанрийн, тІехьажорийн
текстийн маьІнех кхета а, тІелаца а, маьІна дан а тарлуш долу нийса
шера йешар, йешар ладогІархоша кхеташ тІелацар);
- МаьІна даран дагахь йешаран техника карайерзор (йешначун
маьІнех а, чулацамах а кхетар, хаамийн мах хадор, текстан маьІна
нийсадаран а, и тІелацаран а кхачаме хиларна тІехь тергам латтор);
- Фольклоран говзарийн кегий жанраш вовшах къасто
(фольклоран кегий жанраш, туьйранаш, легендаш, мифаш);
- Шен къоман фольклоран говзарийн коьртачу маьІнех а,
тІехьажорах а кхета (хазахетар дан, Іамо, ловзарехь пайдаэца), шен
къоман (кхечу къаьмнийн) туьйранийн, хІетал-металийн, кицанийн,
аганан иллийн масалш дало;
- Гергарчу метганийн фольклоран говзарш вовшашца йуста
(тема, коьрта тема, турпалхой);
- Говзаран цІе цуьнан темица (Іаламах, историх, берех, диканах,
вонах) цхьаьнайало (йуста);
- Шен къоман (кхечу къаьмнийн) берийн литературин
исбаьхьаллин йоца жанраш вовшех къасто – байт, дийцар, басня;
- йешначу литературин говзаран анализ йан: тема, коьрта Іалашо,
хиламийн рогІалла, исбаьхьаллин вастийн гІирсаш билгалбан;
- текстан чулацамехула хаттаршна жобпаш дала;
- текстехь ненан меттан суртхІотторна а, вастийн а гІирсаш каро

(эпитеташ, дустарш, олицетворениш);

2) текстехь беллачу хаамах кхетарна а, тѣлацарна а Іамор, дешархойн йешаран а, эстетикин а чам кхоллар:

- тайп-тайпана (исбаьхьаллин, Іилманан, куьйгаллин) тексташ йешаран Іалашо билгалйан;
- йешаран хьагам йухатоха (кхочушбан), хаамаш каро, хаарийн гуо шорбан;
- Іаморан а, практикин а декхарш кхочушдархьама, йешаран тайп-тайпана кепаш (довзаран, талларан, къастийна, лахаран) каро;
- Текстана хаттарш хІитто, и схьайийцаран а, изложени йазйаран а план хІотто;
- Шаьш йеша лаам гайтар, авторан цІарна, говзаран жанрана, киншкина йолчу иллюстрацина тІе а тийжаш, шайн йешаран сатийсар билгалдар;
- Фольклоран говзарш ролашца йеша, уьш драме йерзорехь дакъалаца;
- Нийсархошца долчу литературин темина дийцаре даршкахь дакъалаца, шайн хьежамийн бух бало;
- фольклоран материала тІехь кхоллараллин белхан кхочушбан (туьйранан чаккхе, хІетал-метал кхоллар, дакъалоцуш верг (турпалхо) хийца а хуьйцуш, схьайийцар).

Предметан жамІаш дешаран шерашца

1-ра класс

дешархочунна Іемар ду:

- нохчийн литературин говзарийн маьІна даккхаран элементарни кепаш карайерзо;
- нохчийн литературин говзарш йешаран зеделлачух къамел шардарехь пайдаэца: ладоьІна/йешна текст йийцаре йарехь дакъалаца;
- дешан маьІнех совнаха хаамаш бовзархьама Іаматан дошамах пайдаэца;
- шайн харжамца байтийн говзарш дагахь йийца;
- шерра хезаш йеша, саца а соцуш дешдакъошца а, дийнна дешнашца а, йешаран индивидуальни болар тидаме а оьцуш;
- лерсица схьалаьцначу а, ткьа иштта классехь йешначу а йоцачу говзарийн чулацамах кхета, царна йукьара коьрта логически дакъош къасто а;
- йешначун маьІнех а кхеташ, текстан маркировка йина меттигаш шайн дагахь йеша;

- тайп-тайпанчу авторийн 3-4 байт дагахь 1амо;
- киншки тĕхь «Чулацам» йа «Корта» агĕо каро; «Чулацамна» тĕе а тийжаш, киншки тĕхь оышу говзар каро;
- говзаран текстехула хаттарш дан а, текстах пайда а оыцуш, жобпаш дала а;
- прозехь йазйина говзар байтах къасто;
- фольклоран кегий жанраш къасто: хĕетал-метал, дагардар, чехкаалар, аганан илли;
- текстехь исбаъхъаллин сурткъагоран гĕирсаш (йух-йуха алар; дешнийн хъастаран-жимдаран кеп, айдаран а, хаттаран а хъаьркаш, рифмаш) каро;
- туьйранийн сюжетан-композицин башхаллаш къасто;
- йешначун чулацамах кхета; кхета а кхеташ, йешаран интонаци, болар а, тестан башхаллашца догĕуш, оышу соцунгĕлаш а харжа;
- исбаъхъаллин говзар (цуьнан фрагменташ) ролашца а, зĕенаца а йеша;
- иллюстрацешка хъовса а, текстан цхъаьнайогĕучу фрагментаца йа коьртачу ойланца (синхаамца, сагатдарца) уыш йуста а;
- фольклоран кегий жанраш (хĕетал-метал, дагардар, аганан илли) практикехь карайерзо а, суртхĕотторан гĕирсийн (йиш-маĕлаш, уьшарш, интонаци) гĕоьнца церан инсценировка йан а;
- билггалчу тексташна йогĕу иллюстрациш каро, тексташ а, иллюстрацеш а вовшашца йуста;
- говзаршна суьртийн репродукцеш лаха, говзаран идеяца богĕуш болу мукъамаш харжа.

2-г1а класс

дешархочунна ĕемар ду:

- йешначун оьздангаллин чулацамах кхета, турпалхойн леларш оьздангаллин барамашца дуста;
- нохчийн литературин говзарш йешаран процессехь йешаран хаарш шардар: хезаш а, дагахь а йеша, исбаъхъаллин а, дешаран а текстийн маьĕна даран приемех кхета;
- нохчийн литературин говзарш йешаран зеделлачух къамел шардарехь пайдаэца: ладоьгĕна/йешна текст йийцаре йарехь дакъалаца, текстана тĕе а тийжаш, шена хетарг тĕечĕагĕдан;

- шайн йешаран гуо хьоле бан;
- йешначу а, ладоьгІначу а говзарех хетарг искусствон кхечу кепех хиллачу синІаткъамца дуста;
- дийнна дешнаш хезаш деша, индивидуале таронашка хьаьжжина, йешаран чехкалла жим-жимма алсам а йоккхуш;
- довзаран а, бІаьргтохаран а, хаьржинчу а, талламан а йешаран процесссехь дагахь йеша;
- доцца монологан алар хІотто: хьехархочун хаттарна доцца а, даьржина а жоп;
- шеца къамел дечуьнга ладоьгІа (хьехархочуьнга а, классехь цхьаьна доьшучаьрга а): цхьамма делла жоп тІаьххье ца дала, кхечо делла жоп керлачу чулацамца тІедуза;
- нохчийн литературин 2–3 классикан цІе йаккха;
- кхузаманан 2–3 йаздархочун (поэтан) цІе йаккха;
- говзарийн цІерш йаха а, церан чулацам боцца схьабийца а;
- дукхавезачу авторнан говзарийн цІерш йаха а, церан чулацам боцца схьабийца а;
- говзаран тема а, коьрта маьІна а билгалдан (хьехархочун гІоьнца);
- говзарийн турпалхойн амалийн (церан цІерш, портреташ, къамел) а, церан леларийн а мах хадо а, характеристика йала а;
- Дешнийн маьІнех кхетархьама МаьІнийн дошамах пайдаэца.
- хьехархочо йоьшуш йолу текст Іалашонна тІехьажийна тІелацаран буха тІехь аудированин корматалла кхиор;
- йешначун чулацамах болу шен хьежам барта бовзийта;
- тайп-тайпанчу авторийн 6–8 байт дагахь схьайийца (харжамца);
- жимачу бараман текст йуха схьайийца;
- ишколин библиотекехь киншкеш а, берийн муьран журналаш а хоржучу хенахь мужалтан чулацамах а, ткьа иштта «Чулацам» йа «Корта» агІонах а пайдаэца;
- дарсашкахь бечу балха йукьа хрестоматин а, ткьа иштта цІерачу а, школин а библиотекийн киншкара тексташ йало;
- говзаран текстана хаттарш дан а, хаттаршна жоьпаш дала а;
- туьйра а, дийцар а вовшах къасто;
- авторийн берийн поьзехь фольклоран жанрийн башхаллаш каро: туьйранан, дагардаран, чехкааларан, аганан иллин сюжетни-композицин башхаллаш;
- дуьнене поэтически хьежам хиларан башхалла стенца йу кхета;

- дуьнене поэтически хъежам байташкахъ гайтина ца Iаш, прозехъ а гойтуш хилар гучудала;
- йешначун чулацамах кхета;
- текстан башхаллица догIуш ма-хиллара оьшуш долу болар а, соцунгIаш а, азъайдар а кхета а кхеташ, харжа;
- исбаьхьаллин говзарш ролашца а, кар-кара луш а йеша;
- программехъ билгалйина исбаьхьаллин говзарш лерсица синхааме тIеэца;
- поэзин а, прозин говзарш къегина (къаьсташ) йеша;
- исбаьхьаллин говзарш ролашца а, кар-кара луш а йеша;
- программехъ билгалйина исбаьхьаллин говзарш лерсица синхааме тIеэца.

3-гIа класс

дешархочунна Iемар ду:

- нохчийн литературин говзарш Iаморан буха тIехъ нохчийн меттан хьасене-эстетикин таронех кхета;
- ненан меттан литературех къоман эхъ-бехк а, ламасташ лардаран а, схьакховдоран а къоман-культурин гIирс санна мехаллех кхетар;
- турпалхойн леларийн оьздангаллин мах хадо а, цуьнан бух бало а;
- нохчийн литературин говзарш йешаран процессехъ йешаран корматталла шарйан: хезаш а, дагахъ а йеша, исбаьхьаллин а, Iилманан а, дешаран а текстийн анализ йаран а, маьIна даран а зеделларг хила;
- нохчийн литературин говзарш йешаран зеделлачух къамел шардарехъ пайдаэца: ладоьгIна/йешна текст йийцаре йарехъ дакъалаца, текстана тIе а тийжаш, шена хетарг тIечIагIдан; йешначу йа ладоьгIначу текстан кепе хьаьжжина, и схьайийца (йерриге йа йоцца), дакъалоцучу турпалхойн цIарах литаретуриг говзар схьайийца;
- текстах кхетархьама а, кхин совнаха хаамаш бовзархьама а куьйгаллин хьостанех пайдаэца;
- йешаран индивидуале болар тидаме а оьцуш, нийса а, къаьсташ а дийнна дешнаш хезаш деша;
- хьалха довзаран йешарехъ а, йуха бIаьртохаран йешарехъ а, харжаман а, йуха талларан йешарехъ а дагахъ йеша;
- Iамочу говзарийн авторийн – йаздархойн а, поэтийн а цIерш йаха, церан говзарийн цIерш йаха а, классехъ йешначу текстийн чулацам боцца схьабийца а;

- дукха везачу литературин турпалхочух дийца;
- турпалхочуьнга йолу авторан ойла билгалйан;
- говзарийн турпалхойн мах хадо; тайп-тайпанчу говзарийн турпалхойн амалш вовшашца йуста;
- тайп-тайпанчу авторийн 6–8 байт дагахь йеша (харжамца);
- элементашца киншка йовза (автор, цIе, «Чулацам» агIо, иллюстрациш);
- шаьш киншка харжа а, цуьнан элементашца киншкин чулацам бовза а;
- билгалйина киншкаш шаьш йеша;
- йешначу говзарийн турпалхойн мах хадоран ойла йовзийта;
- дошамашца шаьш болх бан;
- дийнатех лаьцна, инзаре-тамашийна, Iер-дахаран хьокъехь долу туьйранаш вовших къасто;
- дийцар а, туьйра а вовших къасто;
- дийнатех лаьцначу туьйранан кхиарх кхета;
- литературин а, фольклоран а жанрашна йуккъера дозанийн лелаш хилар ган (дийцарна йукъахь туьйранан элементаш хила а тарло, инзаре-тамашийначу туьйранехь – дийнатех элементаш а);
- дуьннан тайп-тайпанчу халкъийн туьйранашкахь «лелаш йолу» сюжетахь («лелаш долу туьйранин дийцарш») каро;
- йешначун чулацамах кхета; йешаран башхаллашца йогIуш йолу соцунгIа йан, азъайдар а, йешаран болар а харжа;
- программица билгалйина йолу исбаьхьаллин говзарш лерсица тIелаца а, шайна хетарг барта схьадийца а;
- литературин текстан а, суртдилларан а, музыкин а говзарийн маьIна дан, (гиначух, йешначух, хезначух шайн ойла а, синхаамаш а бовзийта);
- метафорийн, олицетворенийн, эпитетийн къоман шайтапана ган а, текстехь исбаьхьаллин къегина хиларан гIирсаш ган а хаа;
- литературин текстийн диалогийн йаккхийчу фрагментийн инсценировкашкахь (ролашца ловзорехь) дакъалаца;
- байтан а, прозин а текстах хезаш йеша;
- дийнатех туьйра а, инзаре-тамашийна туьйра а вовших къасто;
- инзаре-тамашийнчу туьйранан башхаллаш къасто;

- Тамат тІерачу иллюстрацишка хьовса, музыкин говзаршка ладогІа, исбаьхьаллин тексташца а, суртдилларан говзаршца а царна тІехь гайтинчу ойланийн, синхаамийн, сагатдарийн хьежамца уьш йуста;
- барта а, йозанца а (аларца а/йа йоцчачу сочиненица) литературин а, суртдилларан а, музыкин а говзарш йийцаре йечу хенахь шайн хилла ойланаш а, тидамаш а бовзийта;
- гуларш хІитторан алгоритм карайерзон: монографийн, жанрийн а, тематически а (шаьш терминаш – гуларийн къастамаш – лелош).

4-гІа класс

дешархочунна Іемар ду:

- амал кхиарехь а, шен культура билгалйаларехь а нохчийн литературин мехаллех кхета;
- исбаьхьаллин текстан турпалхойн позицеш билгалйан, исбаьхьаллин текстан авторан позицеш билгалйан;
- нохчийн литературин говзарш йешаран процессехь йешаран говзалла лакхайаккха: хезаш а, дагахь а йеша, исбаьхьаллин а, Илманан а, дешаран а текстийн маъІна даран а, анализан а, хийцаран а коьрта кепаш карайерзо а;
- къамел шардархьама нохчийн литературин говзарш йешаран зеделлачул пайдаэца: ладоьгІна/йешна текст йийцаре йарехь дакъа, цу текстана тІе а тийжаш, шена хетарг тІечІагдІан а, бух бало а; йешначун йа ладоьгІначун чулацам текстан кепе хьаьжжина, схьайийцаран (йерриге йа йоцца) кепехь бовзийта; йешначу говзарийн буха тІехь барта дийцар хІотто, хьасене хиларан декхарш тидаме а оьцуш (тайп-тайпанчу ладогІархошна);
- оьшуш йолу литература ша харжа, шен йешаран гуо кхолла а, шорбан а;
- текстах кхетархьама а, кхин сов хаамаш бовзархьама а куьйгаллин хьостанех пайдаэца.
- довзаран а, бІаьргтохаран а, хаьржинчу а, талламан а йешаран процессехь дагахь йеша;
- говзаран тема а, коьрта ойла а билгалйан; текст маъІнийн дакъошка йекъа, текстан план хІотто а, йухасхьайийцарехь цунах пайдаэца а; текст йоцца а, ма-йарра а йухайийца;
- классехь Іамийнчу литературин коьртачу говзарийн чулацам бовзийта а, церан авторш а, цІерш а билгалйан а;
- «СтелаІад» цІе йолчу берийн журналан текстийн а, материалын а буха тІехь говзарийн жанраш къасто;

– говзари́йн турпалхойн амали́йн мах хадó; цхъана а, тайп-тайпанчу а говзари́йн турпалхойн амалш вовшашца йуста; авторна турплахочу́нга болу хьежам билгалбан;

– байтин говзарш йа цу йукъара кийсакаш (харжамца) дагахь йеша, йешаран хотла́х лаьцна классерчара олург паргIат тIелаца;

– литературин говзарх йа турпалхочух ша аьллагунна бух балор, говзар йуккьерчу фрагменташца йа къаьстинчу моглана́шца и тIечIагIдан;

– элементашца киншка йовза (автор, цIе, титулни агIо, «Чулацам» агIо, аннотаци, иллюстрациш);

– къаьстинчу говзарна а, говзари́йн гуларна а аннотаци хIотто;

– тайп-тайпан декхарш кхочушдаран Iалашонца библиотекехь ша киншка харжа (магийнчу спискаца йешар; билгалчу темина барта хаам кечбар);

– йешначу говзари́йн турпалхойн мах хадор довзийта, классерчарна хетарг гIиллакхехь тIелаца;

– хааман тайп-тайпанчу хьостана́шца ша болх бан (дошамаш а, тайп-тайпана справочникаш а йукъалоцуш);

– исбаьхьаллин культу́рин кхиаран коьрта некъ ган: халкъан кхолларалли тIера авторийн кепашка кхаччалц;

– халкъан говзарш авторийнчарах къасто;

– авторийн литературехь исбаьхьаллин вастийн гIирсаш каро а, вовшаш къасто (дустар, олицетворени, гипербола («даздар» олу), контраст, йух-йуха алар, рифмин тайп-тайпана кепаш) а.

– дуьненан халкъийн, нохчийн а, оьрсийн а туьйранашкахь мифашкахула дуьне довзаран башхаллаш;

– байтан маьIнин а, поэта хаьржинчу байт кхолларан кепан а зIе каро (классикин а, кхузаманан а поэзин масалш тIехь);

– исбаьхьаллин говзар кхолларехь йаздархочун (поэтан, художникан) кхоллараллин биографин ролах кхета;

– исбаьхьаллин тайп-тайпанчу кепашна (литературин, музыкин, суртдилларан) йукъайогIу говзарш церан тематически цхъаьнайарца йуьстина ца Iаш, церан авторийн дуьнене хьежаман буха тIехь (говзарехь гайтина йолу ойлана́ш) а йуста йиш йолуш хилар;

– байтийн а, прозин а текст хезаш йеша:

– классерчаьрца литературин а, суртдилларан а, музыкин а говзарш царна тIехь гайтинчу ойланийн, синхаамийн, сагатдарийн хьежамца йийцаре йар;

– барта а, йозанца а (аларца а/йа йоцчачу сочинени́ца) литеру́турин а, суртдилларан а, музыкин а говзарш йийцIаре йечу хенахь шайн хилла ойлана́ш а, тидамаш а бовзийта.

НОХЧИЙН ЛИТЕРАТУРИН ТЕМАТИКИН ПЛАНИРОВАНИ

Белхан программа кечйечу хенахь тематикин план хIотторехь тидаме эцна хила йеза дешаран-методически материалаш йолу (мультимедин программаш, электронан Iаматаш а, задачниках а, электронан библиотекаш, виртуалан лабораториш, ловзаран программаш, цифровой Iаморан ресурсийн коллекциш) электронан (цифровой) Iаморан гIирсех пайдаэцаран таронаш, пайдаэцархойн тайп-тайпана тобанах Iаморехь а, кхетош-кхиорехь а шайх пайдаоьцуш йолу а, электронан (цифровой) кепехь схьайелла а йолуш, ИКТ-н дидактикин таронаш кхочуш а йеш, шайн чулацам дешарх долчу низамца цхьаьнабогIуш а болуш (Йуххедиллар 3).

Авторски программаш хIиттийнчеран йа хьехархойн-предметникийн йиш йу сахьташ дешарна болу дифференцированни хьежам тидаме а оьцуш, дIасадекъа.

1 КЛАСС (33 сахьт)

Программин чулацам	Дешархойн гIуллакхаллин коьрта кепаш
Абатал хьалхара мур (къамел кхиор) – 5 ч.	
Новкъахь.Шкоলেখь. ЦIера дийнаташ. ЗIакардаьхни. Акха дийнаташ. Вайн махкара олхазарш. Сагалматаш. Акха стоьмаш Стоьмаш. Хасстоьмаш. Ахархойн гIирсаш.	Дешархошкахь тIекаренан а, вовшашца йолчу йукъаметтигийн а, дешаре бакьонаш а, барамаш а кхиор а, дешаре синкIам ларбар а. Нийсачу тIаьхьахьалхаллехь дIахIиттийнчу сюжетни суьртийн серица болх: гайтинчу суьртийн анализ, сюжет йийцаре йар, суьрташна тIе а тийжаш, барта дийцар хIоттор. Цхьана дийцарш хIитторан жамIашца дешаран диалог, хIара йа важа къамелан гIирсаш лелор нийса хилар йа цахилар дийцар, далогехь дакъалацар, шайн хьежам бовзийтар а, цунна бух балор а. Хьехархоcho йешначу текстах кхетар.

Йалташ. 1алам. Дийнан раж. Сурсаташ	Сюжетни суьртийн серица, шайн ловзарийн, занятийн, тидамийн, т1етовжаран дешнийн буха т1ехь кегий дийцарш х1иттор.
Абатан мур (йеша 1амор) – 24 ч.	
Абатан элпаш Байташ, дагардарш, нохчийн абатан элпех х1етал-металш	Нохчийн абат 1аморна т1ехьажийна байташ 1амор. Коллективни ловзаршкахь дагардарех пайдаэцар. Тобанашкахь болх: вовшашка х1етал-металш далар, уьш дастар. Кхоллараллин болх: аналогца шайн х1етал-металш х1иттор.
Абатал т1аьхьара мур – 4 с.	
Дикачу адаман г1уллакхаш. Деза дешнаш. Дийца, муьлхачу басахь хуьлу х1уманаш. Вайн Даймохк.Собыжа-Г1ала Вайн турпалхой.Кадыров Ахьмад-Хьаьжа.Нурадилов Ханпаша. Вайн йаздархой. Айдамиров Абузар.Гайсултанов 1умар.Махмаев Жамалди. Ж.Махмаев «Доттаг1алла», «Къоман хазна» Дей,буьйсий	«Даймохк» дешан маь1на дийцаре дарехь дакъалацар. Даймахке безам гайтар, и ларбар, 1алашбар мехала хилар дийцаре дар. «Пачхье» кхетам а, Нохчийн Республикин коьртачу г1алин ц1е – Собыжа-Г1ала – йийцаре йар а. Собыжа-Г1алин йоцца истори йовзар. Д1адаханчу шерийн турпалхойх (XX-чу б1ешеран исторически хиламаш) а, шен дахар нохчийн къоман дуюхьа д1аделлачу кхузаманан турпалхочух Кадыров Ахьмад-Хьаьжех а хаарш довзар. «Чулацам» йа «Ц1ерш» аг1онаш киншки т1ехь лахар, «Чулацамна» т1е а тийжаш, оьшу говзар лахар а.

Ж.Махмаев Дайна де. «Бераш вайн хинйолу т1аьхье йу..» 1-Хь Хатуев «Зингат», 1.Демеев «Малонче» С.Эдилов «Г1ан» Беркат	Текстан хиламийн анализ, Даймехкан дуьхьа адамаша дина г1уллакхаш шайна пайденна динчу г1уллакхех къастор. Нохчийн литературин классикин говзарш а, кхузаманан йаздархойн кхолларалла а йовзар. Байташ дагахь 1амор. Прозаически говзар байтех къастор. Текст дийнна дешнашца, дешдакьойн йешаран элементашца йеша хаар, йешначун чулцамах кхетар, суьртана т1етийжаш а, шайн дешнашца а текст схьайийцар; хаттаршна жопаш далар, говзаран синлаттам а, тон а анализировать йар, йешначух дийцар, шайн хьежамна аргументаш йалор, говхаран текстера йа кхечу хьостанашкара тоьшаллаш а далош, къасташ, маь1нин йешар. Халкъан барта кхолларалла йовзар. Фольклоран кегий жанраш къастор: х1етал-метал, дагардар, чехкаалар, аганан илли. Текст маь1нин дакьошка йекъар, план х1оттор, суьртийн планаца текст йуха схьайийцар, иллюстрацешца болх, турпалхойн дика йа вон леларийн анализ, дийнна дешнашца кхета а кхеташ текст йешар. «Доттаг1алла», «беркат», «дикалла», «къинхьегам безар», «г1иллакх» боху кхетамаш а бевзар бу, адаман дахарехь церан мехаллех а кхетар бу. Кхид1а хьур ду хаарш шардар: оила а йеш, кхета а кхеташ, йешар, йешначу говзарийн турпалхойн леларийн анализ йан; къаьсташ а, кхеташ а дийнна дешнаш дешар. Говзаршна суьртийн репродукцеш лахар, говзаран идеяца бог1уш болу мукъамаш харжар.
Т1аьхьало – 0 с.	

2-гIа класс (68 сахът)

Программин чулацам	Дешархойн гIуллакхаллин коьрта кепаш
Долоран урок – 1 с.	
Гамат йовзар. Билламан хьаьркаш. Гаматийн авторийн дош. Демеев I. Байт «Нохчийчоь». «Даймохк», «Ненан мотт» кхетамаш	Аудировани: дешархоша ладугIу хьехархочо йа говзаллин диктора дIайоьшучу исбаьхьаллин тексте, нагахь цаьрга ладогIа оьшу гIирсаш балахь. Хьехархочо дешархойн тидам тIебохуйту нохчийн маттахь йешаран цхьайолчу башхаллашна. ЛадогIначу текстах кхетар талларна хаттарш. Хезаш йешар: дешархоша индивидуальн хезаш йешар, текстах кхетарна оьшу болар а лардеш. Шайн дагахь йешар: текст шайн дагахь йешар, бешна хаамаш бийцаре барна кечам. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх: маьIнех кхетархьама, контекстан анализ. Исбаьхьаллин говзаран анализ: коьрта идеяш билгалйар, коьртан маьIнех кхетар. Текстехь хIиттийнчу эхь-бехкан, историко-культурни йа кхечу хаттарийн анализ: шайна гонах долчу хIуманашка болчу хьежамца царна жьопаш лаха хаар.
Уггар дика доттагI – жайна – 1 с.	
Киншка лелоран бакьонаш. Йешаран пайда. Киншкин турпалхой бовзар. Ахмадов Мусан байт «Жайна»	Аудировани: дешархоша ладугIу хьехархочо йа говзаллин диктора дIайоьшучу исбаьхьаллин тексте, нагахь цаьрга ладогIа оьшу гIирсаш балахь. Хьехархочо дешархойн тидам тIебохуйту нохчийн маттахь йешаран цхьайолчу башхаллашна. ЛадогIначу текстах кхетар талларна хаттарш. Хезаш йешар: дешархоша индивидуальн хезаш йешар, текстах кхетарна оьшу болар а лардеш. Шайн дагахь йешар: текст шайн дагахь йешар, бешна хаамаш бийцаре барна кечам. Дешаран текстехула диалог: хIиттийнчу хаттаршна жьопаш; хало листаран шайн некъаш йукьадахкар; шайн сацамашна а, предложенешна а бух бало хаар. Тидамаш: иллюстрацин анализ, говзаран чулацамца и йустар, говзарна иллюстрацеш йахкарна шайн

	предложенеш.
Нохчийн халкъан барта кхолларалла – 4 с.	
«Халкъан барта кхолларалла», «чехкаалар», «дагардар», «х1етал-метал», «кица», «туьйра» кхетамаш. Нохчийн дагардарш, чехкааларш, х1етал-металш, кицанаш. Халкъан туьйранаш: «Бабин Чирдиг», «Зуьно дина х1илла», «Газа-гуьзалгаш». Берийн фольклор	Аудировани: дешархоша ладуг1у хьехархочо йа говзаллин диктора д1айоьшучу исбаьхьаллин текстехь, нагахь цаьрга ладог1а оьшу г1ирсаш балахь. Хьехархочо дешархойн тидам т1ебохуьйту нохчийн маттахь йешаран цхьайолчу башхаллашна. Ладобг1начу текстехь кхетар талларна хаттарш. Хезаш йешар: дешархоша индивидуальн хезаш йешар, текстехь кхетарна оьшу болар а лардеш. Шайн дагахь йешар: текст шайн дагахь йешар, бешна хаамаш бийцаре барна кечам. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх: маь1нех кхетархьама контекстан анализ; 1аматехь йалийнчу дошамца болх. Халкъан барта кхоллараллин жанраш къасто хаар. Исбаьхьаллин говзаран анализ: коьрта идеяш билгалйар, говзаран план х1оттор. Исбаьхьаллин текстан анализ: пайдаэцначу исбаьхьаллин къегина хиларан а, литературни приемийн а анализ. Говзаршна суьртийн репродукцеш лахар, говзаран идеяца бог1уш болу мукъамаш харжар. Турпалхойн характеристика: турпалхочун амалан коьрта сизаш билгалдан хаар; церан леларшца амал билгалйан хаар; турпалхойн леларийн мотиваш йовзийта а, церан леларийн мах хадо а хаар. Дешаран текстехула диалог: х1иттийнчу хаттаршна жопаш; хало листаран шайн некъаш йукъадахкар; шайн сацамашна а, предложенешна а бух бало хаар. Кхоллараллин болх: ролашца йешар; турпалхойн визуальни васташ кхоллар; декъехь хьахийнчу проблемашкахула жима текст х1оттор. Йухасхьайийцар: суьрташна т1етийжаш; дешархоша х1оттийнчу планна т1етийжаш. Текстехь х1иттийнчу эхь-бехкан, историко-культурни йа кхечу хаттарийн анализ: шайна гонах долчу х1уманашка болчу хьежамца царна жопаш лаха хаар.

	Тидамаш: иллюстрацин анализ, говзаран чулацамца и йустар, говзарна иллюстрацеш йахкарна шайн предложенеш. Классал арахъара йешар: йалийнчу говзариин списка йукъара шайна йеша говзарш харжар.
Сан Даймехкан коьрта гIала – 2 с.	
«Пачхье» кхетам. Соьлжа-ГIалин цIе, цуьнан исторера хаамаш. ГIалин де. Некъан боламан бакъонаш. Байташ: Макалов Ш. «Соьлжа-ГIала»; Хасаров Ш. «СтиглагIала»; Яшуркаев С. «Светофор»	Аудировани: дешархоша ладугIу хьехархочо йа говзаллин диктора дIайобшучу исбаьхьаллин тексте, нагахь цаьрга ладогIа оьшу гIирсаш балахь. Хьехархочо дешархойн тидам тIебохуйту нохчийн маттахь йешаран цхьайолчу башхаллашна. ЛадогIначу текстах кхетар талларна хаттарш. Хезаш йешар: дешархоша индивидуальнo хезаш йешар, текстах кхетарна оьшу болар а лардеш. Шайн дагахь йешар: текст шайн дагахь йешар, бешна хаамаш бийцаре барна кечам. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх: маьlнех кхетархьама контекстан анализ; Iаматехь йалийнчу дошамца болх. Исбаьхьаллин текстан анализ: коьрта идеяш билгалйар. Исбаьхьаллин текстан анализ: пайдаэцначу исбаьхьаллин кьегина хиларан а, литературни приемийн а анализ. Дешаран текстехула диалог: хIиттийнчу хаттаршна жобпаш; хало листаран шайн некъаш йукъадахкар; шайн сацамашна а, предложенешна а бух бало хаар.
Дашо гуьйре – 4 с.	
Нохчийн авторийн гуьйренна лерина байташ: Макалов Ш.	Аудировани: дешархоша ладугIу хьехархочо йа говзаллин диктора дIайобшучу исбаьхьаллин тексте, нагахь цаьрга ладогIа оьшу гIирсаш балахь.

«Гуьйре»; Сейлмуханов М. «Деса Іалам»; Тапалаева А. «Малонча»; Батаева Х. «Гуьйре». Рифмех кхетам. Абубакарова П. байт «Дешнех ловзар».	Хьехархоcho дешархойн тидам т1ебохуьйту нохчийн маттахь йешаран цхьайолчу башхаллашна. Ладоьг1начу текстах кхетар талларна хаттарш. Хезаш йешар: дешархоша индивидуальнo хезаш йешар, текстах кхетарна оьшу болар а лардеш. Шайн дагахь йешар: текст шайн дагахь йешар, бешна хаамаш бийцаре барна кечам. Байт дагахь Іамор. Прозаически говзар байтех къастор. Кицанан маь1на литературни говзаран чулацамца дустар. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх: маь1нех кхетархьама контекстан анализ; Іаматехь йалийнчу дошамца болх. Исбаьхьаллин текстан анализ: пайдаэцначу исбаьхьаллин къегина хиларан а, литературни приемийн а анализ. Дешаран текстехула диалог: х1иттийнчу хаттаршна жoьпаш; хало листаран шайн некъаш йукьадахкар; шайн сацамашна а, предложенешна а бух бало хаар. Кхоллараллин болх: Гуьйренан Іаламан шаьш бинчу тидамех жима текст х1оттор. Йухасхьайийцар: суьрташна т1етийжаш; коьртачу дешнашца дешархоша х1оттийнчу планна т1етийжаш. Текстехь х1иттийнчу эхь-бехкан, историко-культурни йа кхечу хаттарийн анализ: шайна гонах долчу х1уманашка болчу хьежамца царна жoьпаш лаха хаар. Тидамаш: иллюстрацин анализ, говзаран чулацамца и йустар, говзарна иллюстрацеш йахкарна шайн предложенеш.
Деша журнал «СтелаІад!» – 4 с.	

Нохчийн маттахь долу берийн журнал «СтелаІад» довзар. Литературины журналах кхетам. Говзарш: Макалов Ш. «СтелаІад»; Толстой Л. «ХІорда чуьра хи стенга доьду?»; Юсупов І. «Дита хьоза». Журналан рубрикаш йовзар	Аудировани: дешархоша ладугІу хьехархочо йа говзаллин диктора дІайоьшучу исбаьхьаллин тексте, нагахь цаьрга ладогІа оьшу гІирсаш балахь. Хьехархочо дешархойн тидам тІебохуйту нохчийн маттахь йешаран цхьайолчу башхаллашна. ЛадоьгІначу текстах кхетар талларна хаттарш. Хезаш йешар: дешархоша индивидуально хезаш йешар, текстах кхетарна оьшу болар а лардеш. Шайн дагахь йешар: текст шайн дагахь йешар, бешна хаамаш бийцаре барна кечам. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх: маьІнех кхетархьама, контекстан анализ; дошамца болх. Исбаьхьаллин говзаран анализ: коьрта идеяш билгалйар. Дешаран текстехула диалог: хІиттийнчу хаттаршна жобпаш; хало листаран шайн некъаш йукьадахкар; шайн сацамашна а, предложенешна а бух бало хаар. Кхоллараллин болх: масала, тайп-тайпана рубрикаш а, шайн иллюстрацеш а йолуш, шайн берийн журналан лобмар кечйар. Классал арахьара йешар: йалийнчу говзарийн списка йукьара шайна йеша говзарш харжар.
Сан доьзалан йовхо – 7 с.	
Ненан де. Доьзалан мехаллаш. Нохчийн маттахь мультфильмаш йовзар. Говзарш: Сулейманов А. «Нана»; Ахмадов М. «Доьзал»; Гайсултанов У. «БІоба эkkхор»; Демеев І. «Дадин зезаг»; Шамилов С. «Жима цІа»; Махмаев Ж. «Деза денош»;	Аудировани: дешархоша ладугІу хьехархочо йа говзаллин диктора дІайоьшучу исбаьхьаллин тексте, нагахь цаьрга ладогІа оьшу гІирсаш балахь. Хьехархочо дешархойн тидам тІебохуйту нохчийн маттахь йешаран цхьайолчу башхаллашна. ЛадоьгІначу текстах кхетар талларна хаттарш. Хезаш йешар: дешархоша индивидуально хезаш йешар, текстах кхетарна оьшу болар а лардеш. Шайн дагахь йешар: текст шайн дагахь йешар, бешна хаамаш бийцаре барна кечам. Байт дагахь Іамор.. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх: маьІнех кхетархьама контекстан анализ; Іаматехь йалийнчу дошамца болх. Исбаьхьаллин говзаран анализ: коьрта идеяш билгалйар, говзаран план хІоттор. Турпалхойн характеристика: турпалхочун амалан коьрта сизаш билгалдан хаар; церан леларшца

Гацаев С. «Жимачу кIентан ойланаш»	амал билгалйан хаар; турпалхойн леларийн мотиваш йовзийта а, церан леларийн мах хадо а хаар. Дешаран текстехула диалог: хIиттийнчу хаттаршна жьопаш; хало листаран шайн некъаш йукъадахкар; шайн сацамашна а, предложенешна а бух бало хаар. Кхоллараллин болх: ролашца йешар; турпалхойн визуальни васташ кхоллар.
Нийса а, тIедеъна а маъIна – 1 с.	
Нийса а, тIедеъна а маъIна. Литературехь тIедеъначу маъIнехь дешнаш лелор. Нохчийн маттахь йазийнчу говзаршкара масалш	Дешаран текстехула диалог: хIиттийнчу хаттаршна жьопаш; хало листаран шайн некъаш йукъадахкар; шайн сацамашна а, предложенешна а бух бало хаар. Исбаъхьаллин текстан анализ: пайдаэцначу исбаъхьаллин къегина хиларан а, литературни приемийн а анализ. Талламан болх: масала, хьалха Iамийнчу говзаршкахь тIедеъна маъIна долу дешнаш а, аларш а лахар.
Марша да хьо, Керла Шо! – 2 с.	
Рузаман а, дешаран а шарах кхетам. Керла шо даздаран исторехула хаамаш. Говзарш: Кагерманов Д. «ГIура-Дада»; Тапалаева А. «Керла Шо кхана хир ду»	Аудировани: дешархоша ладугIу хьехархочо йа говзаллин диктора дIайобшучу исбаъхьаллин тексте, нагахь цаьрга ладогIа оьшу гIирсаш балахь. Хьехархочо дешархойн тидам тIебохуйту нохчийн маттахь йешаран цхьайолчу башхаллашна. ЛадобгIначу текстах кхетар талларна хаттарш. Хезаш йешар: дешархоша индивидуально хезаш йешар, текстах кхетарна оьшу болар а лардеш. Шайн дагахь йешар: текст шайн дагахь йешар, бешна хаамаш бийцаре барна кечам. Исбаъхьаллин говзаран анализ: коьрта идеяш билгалйар, говзаран план хIоттор. Турпалхойн характеристика: турпалхочун амалан коьрта сизаш билгалдан хаар; церан леларшца амал билгалйан хаар; турпалхойн леларийн мотиваш йовзийта а, церан леларийн мах хадо а хаар. Дешаран текстехула диалог: хIиттийнчу хаттаршна жьопаш; хало листаран шайн некъаш йукъадахкар; шайн сацамашна а, предложенешна а бух бало хаар. Кхоллараллин болх: турпалхойн визуальни васташ кхоллар; иллюстарцеш йахкар. Йухасхьайийцар: суьрташна тIетийжаш; дешархоша хIоттийнчу планна тIетийжаш Текстехь хIиттийнчу эхь-бехкан, историко-культурни йа кхечу хаттарийн анализ: шайна гонах

	долчу х1уманашка болчу хьежамца царна жобпаш лаха хаар. Тидамаш: иллюстрацин анализ, говзаран чулацамца и йустар, говзарна иллюстрацеш йахкарна шайн предложенеш. Классал арахъара йешар: йалийнчу говзарийн списка йукъара шайна йеша говзарш харжар.
Ia – 5 с.	
1а, 1аьнан 1алам. Нохчийн йаздархойн говзаршкахь 1аьнан суртх1отторан башхаллаш. Дийнаташка ларам хилар. 1аьнна а, шеран цу муьрехь адамийн а, дийнатийн дахарна а лерина говзарш: Хатуев I.-Хь. «Керла луо»; Гадаев М.-С. «Жимачу к1ентан илли»; Сейлмуханов М. «Хьоза»; Яралиев Ю. «К1айн 1ахар»; Мамакаев Э. «Гуди»	Аудировани: дешархоша ладуг1у хьехархочо йа говзаллин диктора д1айоьшучу исбаьхьаллин тексте, нагахь цаьрга ладог1а оьшу г1ирсаш балахь. Хьехархочо дешархойн тидам т1ебохуьйту нохчийн маттахь йешаран цхьайолчу башхаллашна. Ладоьг1начу текстах кхетар талларна хаттарш. Хезаш йешар: дешархоша индивидуально хезаш йешар, текстах кхетарна оьшу болар а лардеш. Шайн дагахь йешар: текст шайн дагахь йешар, бешна хаамаш бийцаре барна кечам. Байт дагахь 1амор.. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх: маь1нех кхетархьама контекстан анализ; 1аматехь йалийнчу дошамца болх. Исбаьхьаллин говзаран анализ: коьрта идеяш билгалйар, говзаран план х1оттор. Исбаьхьаллин текстан анализ: пайдаэцначу исбаьхьаллин кьегина хиларан а, литературни приемийн а анализ. Турпалхойн характеристика: турпалхочун амалан коьрта сизаш билгалдан хаар; церан леларшца амал билгалйан хаар; турпалхойн леларийн мотиваш йовзийта а, церан леларийн мах хадо а хаар. Дешаран текстехула диалог: х1иттийнчу хаттаршна жобпаш; хало листаран шайн некъаш йукъадахкар; шайн сацамашна а, предложенешна а бух бало хаар. Текстехь х1иттийнчу эхь-бехкан, историко-культурни йа кхечу хаттарийн анализ: шайна гонах долчу х1уманашка болчу хьежамца царна жобпаш лаха хаар.
Ваха 1ама – 5 с.	

Синмехаллаш, нохчийн г1иллакхаш, ламасташ. Йукъараллехъ леларан бакъонаш. Говзарш: Аболханов Хъ. «Ваха Iама»; Махмаев Ж. «Дика лар»; Хатуев I.-Хъ. «Теша»; Ахмадов М. «Дада волчохъ, йуъртахъ»; Яралиев Ю. «Марха кьобалдойла»	Аудировани: дешархоша ладуг1у хьехархочо йа говзаллин диктора д1айоьшучу исбаьхьаллин тексте, нагахъ цаьрга ладог1а оьшу г1ирсаш балахъ. Хьехархочо дешархойн тидам т1ебохуьйту нохчийн маттахъ йешаран цхьайолчу башхаллашна. Ладог1начу текстах кхетар талларна хаттарш. Хезаш йешар: дешархоша индивидуальн хезаш йешар, текстах кхетарна оьшу болар а лардеш. Шайн дагахъ йешар: текст шайн дагахъ йешар, бешна хаамаш бийцаре барна кечам. Байт дагахъ Iамор. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх: маь1нех кхетархьама контекстан анализ; Iаматехъ йалийнчу дошамца болх. Исбаьхьаллин говзаран анализ: коьрта идеяш билгалйар, говзаран план х1оттор. Турпалхойн характеристика: турпалхочун амалан коьрта сизаш билгалдан хаар; церан леларшца амал билгалйан хаар; турпалхойн леларийн мотиваш йовзийта а, церан леларийн мах хадо а хаар. Дешаран текстехула диалог: х1иттийнчу хаттаршна жопаш; хало листаран шайн некъаш йукъадахкар; шайн сацамашна а, предложенешна а бух бало хаар. Текстехъ х1иттийнчу эхъ-бехкан, историко-культурни йа кхечу хаттарийн анализ: шайна гонах долчу х1уманашка болчу хьежамца царна жопаш лаха хаар. Тидамаш: иллюстрацин анализ, говзаран чулацамца и йустар, говзарна иллюстрацеш йахкарна шайн предложенеш.
Вайн кегий доттагIий – 5 с.	
Вайна гонахара дийнаташ. Iаламца кхоаме йукъаметтиг. Говзарш: Демеев I. «ГIаз»; Хабаев И. «Дингад»; Хасаров Ш. «Жима кхор»; Хасаев Хъ. «Лийчар»; Сакаева М. «Кертахъ лелаш нIаьна йу»	Аудировани: дешархоша ладуг1у хьехархочо йа говзаллин диктора д1айоьшучу исбаьхьаллин тексте, нагахъ цаьрга ладог1а оьшу г1ирсаш балахъ. Хьехархочо дешархойн тидам т1ебохуьйту нохчийн маттахъ йешаран цхьайолчу башхаллашна. Ладог1начу текстах кхетар талларна хаттарш. Хезаш йешар: дешархоша индивидуальн хезаш йешар, текстах кхетарна оьшу болар а лардеш. Шайн дагахъ йешар: текст шайн дагахъ йешар, бешна хаамаш бийцаре барна кечам. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх: маь1нех кхетархьама контекстан анализ; Iаматехъ йалийнчу

	дошамца болх. Дешаран текстехула диалог: хлиттийнчу хаттаршна жобпаш; хало листаран шайн некъаш йукъадахкар; шайн сацамашна а, предложенешна а бух бало хаар. Талламан болх: масала, нохчийн маттахь акхачу дийнатех лаьцна синкӀоме факташ йолу текст кечйар. Текстехь хлиттийнчу эхь-бехкан, историко-культурни йа кхечу хаттарийн анализ: шайна гонах долчу хлуманашка болчу хьежамца царна жобпаш лаха хаар. Тобанехь болх: ламатехь йа тӀетоьхначу хьостанашкахь хаамаш лахар; говзарехула йа декъан проблематикехула хаттарш кечдар.
БӀаьсте йогӀу, бӀаьсте йогӀу... – 5 с.	
БӀаьсте, ламехь а, адаман дахарехь а бӀаьста хуьлу хийцамаш. Дезде 8-гӀа март. Нене безам. Авторски хӀетал-металш. Говзарш: Хь. Сатуев «БӀаьсте йогӀу»; Демеев И. «Сан совгӀат»; Цугаев С. «Со мамел хьалха хьалагӀоттур йу...»; Макалов Ш. «Сийна бӀаьсте»; Ахмадов М. «БӀаьстенан гӀовгӀа»; Сейлмуханов М. «Кхечи бӀаьсте»; Талхадов Хь. «БӀаьсте»; Арсанукаев Ш. ХӀетал-металш.	Аудировани: дешархоша ладугӀу хьехархочо йа говзаллин диктора дӀайоьшучу исбаьхьаллин тексте, нагахь цаьрга ладогӀа оьшу гӀирсаш балахь. Хьехархочо дешархойн тидам тӀебохуйту нохчийн маттахь йешаран цхьайолчу башхаллашна. ЛадогӀначу текстах кхетар талларна хаттарш. Хезаш йешар: дешархоша индивидуально хезаш йешар, текстах кхетарна оьшу болар а лардеш. Шайн дагахь йешар: текст шайн дагахь йешар, бешна хаамаш бийцаре барна кечам. Байт дагахь ламор. Исбаьхьаллин говзаран анализ: коьрта идеяш билгалйар, говзаран план хӀоттор. Дешаран текстехула диалог: хлиттийнчу хаттаршна жобпаш; хало листаран шайн некъаш йукъадахкар; шайн сацамашна а, предложенешна а бух бало хаар. Кхоллараллин болх: декъехь хьахийнчу проблемашкахула жима текст хӀоттор.
Даймохк – 6 с.	
«Даймохк», «жима даймохк», «хьоме мохк» кхетамаш. Ненан мотт, Нохчийн меттан де. Сийлахь-Боккха Даймехкан тӀом. Нохчий-турпалхой СБДТӀ.	Аудировани: дешархоша ладугӀу хьехархочо йа говзаллин диктора дӀайоьшучу исбаьхьаллин тексте, нагахь цаьрга ладогӀа оьшу гӀирсаш балахь. Хьехархочо дешархойн тидам тӀебохуйту нохчийн маттахь йешаран цхьайолчу башхаллашна. ЛадогӀначу текстах кхетар талларна хаттарш. Хезаш йешар: дешархоша индивидуально хезаш йешар, текстах кхетарна оьшу болар а лардеш.

Говзарш: Ахмадов М. «Даймохк»; Бексултанов М. «Даймохк хIун йу?»; Абубакарова П. «Соьлжа-ГIала»; Окуев Ш. «Даймохк»; Батаева Х. «КIиран ворхI де»; Хатуев I.-Хь. «Кьо́нах»; Анзорова Б. «Турпала Ханпаша»	Шайн дагахь йешар: текст шайн дагахь йешар, бешна хаамаш бийцаре барна кечам. Байт дагахь Iамор. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх: маьIнех кхетархьама контекстан анализ; Iаматехь йалийнчу дошамца болх. Исбаьхьаллин говзаран анализ: коьрта идеяш билгалйар, говзаран план хIоттор. Дешаран текстехула диалог: хIиттийнчу хаттаршна жьопаш; хало листаран шайн некъаш йукъадахкар; шайн сацамашна а, предложенешна а бух бало хаар. Текстехь хIиттийнчу эхь-бехкан, историко-культурни йа кхечу хаттарийн анализ: шайна гонах долчу хIуманашка болчу хьежамца царна жьопаш лаха хаар. Классал арахьара йешар: йалийнчу говзарийн списка йукъара шайна йеша говзарш харжар.
Аьхке – 3 с.	
Аьхкенан Iалам. Iалам аьхка. Берийн ловзарш а, самукъа а. Адамна Iаламах хетачуьнца доьзна шира ламасташ. Говзарш: Макалов Ш. «Аьхке»; Магомаева М. «БаI» Макалов Ш. «Кьоршкьари»	Хезаш йешар: дешархоша индивидуально хезаш йешар, текстах кхетарна оьшу болар а лардеш. Шайн дагахь йешар: текст шайн дагахь йешар, бешна хаамаш бийцаре барна кечам. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх: маьIнех кхетархьама контекстан анализ; Iаматехь йалийнчу дошамца болх. Турпалхойн характеристика: турпалхочун амалан коьрта сизаш билгалдан хаар; церан леларшца амал билгалйан хаар; турпалхойн леларийн мотиваш йовзийта а, церан леларийн мах хадо а хаар. Дешаран текстехула диалог: хIиттийнчу хаттаршна жьопаш; хало листаран шайн некъаш йукъадахкар; шайн сацамашна а, предложенешна а бух бало хаар. Йухасхьайийцар: дешархоша хIоттийнчу планна тIе а тийжаш. Текстехь хIиттийнчу эхь-бехкан, историко-культурни йа кхечу хаттарийн анализ: шайна гонах долчу хIуманашка болчу хьежамца царна жьопаш лаха хаар.
Кхечу кьаьмнийн литература – 2 с.	
Кьоман литературех кхетам. Оьрсийн сийлахьчу йаздархойн говзарш йовзар. Говзарш:	Хезаш йешар: дешархоша индивидуально хезаш йешар, текстах кхетарна оьшу болар а лардеш. Шайн дагахь йешар: текст шайн дагахь йешар, бешна хаамаш бийцаре барна кечам. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх: маьIнех кхетархьама контекстан анализ; Iаматехь йалийнчу

Толстой Л. Н. «Воккха стагтий, хинаний»; Вежарий ГриммГар «Хударан кхаба»	дошамца болх. Исбаьхьаллин говзаран анализ: коьрта идеяш билгалйар, говзаран план х1оттор. Турпалхойн характеристика: турпалхочун амалан коьрта сизаш билгалдан хаар; цера леларшца амал билгалйан хаар; турпалхойн леларийн мотиваш йовзийта а, цера леларийн мах хадо а хаар. Дешаран текстехула диалог: х1иттийнчу хаттаршна жьопаш; хало листаран шайн некъаш йукъадахкар; шайн сацамашна а, предложенешна а бух бало хаар. Кхоллараллин болх: ролашца йешар; инсценировка; турпалхойн визуальни васташ х1иттор. Йухасхъайийцар: суьрташна т1етийжаш; коьртачу дешнашца дешархоша х1оттийнчу планна т1етийжаш. Текстехь х1иттийнчу эхь-бехкан, историко-культурни йа кхечу хаттарийн анализ: шайна гонах долчу х1уманашка болчу хьежамца царна жьопаш лаха хаар. Тидамаш: иллюстрацин анализ, говзаран чулацамца и йустар, говзарна иллюстрацеш йахкарна шайн предложенеш. Классал араьхара йешар: йалийнчу говзарийн списка йукъара шайна йеша говзарш харжар. Тобанехь болх: кхид1а долчу дийцаре дарна тобанехь шаьш йешар; инсценировкина кечам; говзарехь нисйеллачу лексикин маь1нех кхетор; доклад кечйар.
Дерзоран урок – 1 с.	
Йешаран пайда, синк1оме киншкаш. «Шаьш йеша говзарш» декъе б1аьртохар.	Хезаш йешар: дешархоша индивидуально хезаш йешар, текстах кхетарна оьшу болар а лардеш. Турпалхойн характеристика: турпалхочун амалан коьрта сизаш билгалдан хаар; цера леларшца амал билгалйан хаар; турпалхойн леларийн мотиваш йовзийта а, цера леларийн мах хадо а хаар. Дешаран текстехула диалог: х1иттийнчу хаттаршна жьопаш; хало листаран шайн некъаш йукъадахкар; шайн сацамашна а, предложенешна а бух бало хаар. Тидамаш: иллюстрацин анализ, говзаран чулацамца и йустар, говзарна иллюстрацеш йахкарна шайн предложенеш. Классал араьхара йешар: йалийнчу говзарийн списка йукъара шайна йеша говзарш харжар. Тобанехь болх: масала, аькхенна литературин список цхьаьна х1оттор.

3 класс (68 с.)

Программин чулацам	Дешархойн г1уллакхаллин коьрта кепаш
Долоран урок – 1 с.	
1амат йовзар. Билламан хьаьркаш. 1аматийн авторийн дош. Макалов Ш. байт «Ларделаш латта»	Аудировани: дешархоша ладуг1у хьехархочо йа говзаллин диктора д1айоьшучу исбаьхьаллин текстех, нагахь цаьрга ладог1а оьшу г1ирсаш балахь. Ладог1начу текстах кхетарна хаттарш. Хезаш йешар: дешархоша индивидуальн хезаш йешар, текстах кхетарна оьшу болар а лардеш. Дешаран текстехула диалог: х1иттийнчу хаттаршна жобпаш; хало листаран шайн некъаш йукъадахкар; шайн сацамашна а, предложенешна а бух бало хаар. Текстехь х1иттийнчу эхь-бехкан, историко-культурни йа кхечу хаттарийн анализ: шайна гонах долчу х1уманашка болчу хьежамца царна жобпаш лаха хаар.
Кхетаман орам – 1 с.	
Йешаран пайданах. Г1арабевллачу ойланчийн а, йаздархойн а киншкех а, йешарх а аларш. Тептарех кхетам.	Дешаран текстехула диалог: х1иттийнчу хаттаршна жобпаш; хало листаран шайн некъаш йукъадахкар; шайн сацамашна а, предложенешна а бух бало хаар. Хезаш йешар: дешархоша индивидуальн хезаш йешар, текстах кхетарна оьшу болар а лардеш.

Библиотекийн исторера хаамаш. Нохчийн Республикин коьрта библиотекаш. Библиотекехь леларан бакъонаш. Демеев I. Байт «Кхетаман орам»	Шайн дагахь йешар: текст шайн дагахь йешар, бешна хаамаш бийцаре барна кечам. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх: маьlнех кхетархьама контекстан анализ; lаматехь йалийнчу дошамца болх. Текстехь хlиттийнчу эхь-бехкан-этически, историко-культурни а, кхечу а хаттарийн анализ. Тидам: иллюстрацин анализ, и говзаран чулацамца йустар.
Гуьйре – 5 с.	
Гуьйре, lалам гуьйранна. Шеран и мур тlекхачарца хуьлу хийцамаш. Байташкахь гуьйренан синлаттам. Гуьйре а, поэзи а. Говзарш: Гацаев С. «Догlа догlуш ду»; Сакаева М. «Йац хьо, гуьйре, дагна чевне»; Хасаев Х. «Шийла lуьйре»); Сулейманова З. «Паргlулеш»	Аудировани: дешархоша ладугlу хьехархочо йа говзаллин диктора дlайоьшучу исбаьхьаллин тексте, нагахь цаьрга ладогlа оьшу гlирсаш балахь. Йешначу текстах кхетарна хаттарш. Хезаш йешар: дешархоша индивидуальн хезаш йешар, текстах кхетарна оьшу болар а лардеш. Шайн дагахь йешар: текст шайн дагахь йешар, бешна хаамаш бийцаре барна кечам. Байт дагахь lамор. Исбаьхьаллин текстан анализ: пайдаэцначу исбаьхьаллин кьегина хиларан а, литературни приемийн а анализ. Тобанехь болх: кхидlа долчу дийцаре дарна тобанехь шаьш йешар; lаматан йа тlетоьхначу хьостанашкарчу текстехь хаамаш лахар.
Берийн йаздархой – 5 с.	
Берийн литературех йукъара а, нохчийн берийн литературех а кхетам. Мелла а гlарабевллачу берийн йаздархойн дахар а, кхолларалла а йовзар.	Дешаран текстехула диалог: хlиттийнчу хаттаршна жопаш; хало листаран шайн некъаш йукъадахкар; шайн сацамашна а, предложенешна а бух бало хаар.

Аламе безам а, цуьнан хьолах жьопалла а. Адам а, кьинхьегам а. Адаман кхинхьегаман стом, цуьнга ларам. ЦӀеналла, шен леларх жьопалла. Говзарш: Гайсултанов I. «Алам хаздан диэза»; Саракаев X. «Дика кӀант Муса»; Кагерманов Д. «Маьлхан хӀуш»; Махмаев Ж. «Гуоралгаш»	Хезаш йешар: дешархоша индивидуально хезаш йешар, текстах кхетарна оьшу болар а лардеш. Шайн дагахь йешар: текст шайн дагахь йешар, бешна хаамаш бийцаре барна кечам. Байт дагахь Iамор. Нохчийн маттахь дешнаш гулдар. Йухасхьайийцар: дешархоша хӀоттийнчу планна тӀе а тийжаш. Текстехь хӀиттийнчу эхь-бехкан, историко-культурни йа кхечу хаттарийн анализ: шайна гонах долчу хӀуманашка болчу хьежамца царна жьопаш лаха хаар.
Йаздархойн туьйранаш – 5 с.	
«Фольклорни туьйра» а, «литературни туьйра» а кхетамаш къастор. Нохчийн йаздархойн туьйранаш довзар. Литературехь фантази а, абсурд а. Туьйранийн турпалхойн башхаллаш. ХӀуманашка тӀаламхилар, цӀеналла а, низам а дезар. Адамаллин амал, догдикалла, ийна хилар. Майралла, диканиг лардан хаар. ДоттагӀалла, бертахь хилар, вовшийн гӀо дар. Говзарш: Гелагаев С.-М. «Туьйранан новкъадалар»; Дикаев Б. «КӀайн полларчий стенга даха-те?»;	Дешаран текстехула диалог: хӀиттийнчу хаттаршна жьопаш; хало листаран шайн некъаш йукъадахкар; шайн сацамашна а, предложенешна а бух бало хаар. Хезаш йешар: дешархоша индивидуально хезаш йешар, текстах кхетарна оьшу болар а лардеш. Шайн дагахь йешар: текст шайн дагахь йешар, бешна хаамаш бийцаре барна кечам. Исбаьхьаллин говзаран анализ: коьрта идеяш билгалйар, говзаран план хӀоттор. Исбаьхьаллин текстан анализ: пайдаэцначу исбаьхьаллин къегина хиларан а, литературни приемийн а анализ. Турпалхойн характеристика: турпалхочун амалан коьрта сизаш билгалдан хаар; церан леларшца амал билгалйан хаар; турпалхойн леларийн мотиваш йовзийта а, церан леларийн мах хадо а хаар. Кхоллараллин болх: ролашца йешар; инсценировка.

Сулейманова З. «Догмайра Шахсан»; Тапалаева А. «Массарна дерг – ловзар».	
Хиндолу хьоза бенахь дека – 5 с.	
Бераллехь дуйна шегяхь дика амалш кхион цаторийла хилар, шен вочу амалшца кыйсам латтор. Ша а, шен ледара аг1онаш а, кхерамаш а эшо хаар. Муьлхха а дош, нохчийн культурахь дош а лардан хаар. Бераллехь дуйна амал кхиарца доьзна нохчийн ламасташ. Дийнаташка безам. Говзарш: Магомадов М. «Дуьххьарлера толам»; Дакаев С. «Дош»; Гайсултанов I. «Яраг1и»	Хезаш йешар: дешархоша индивидуальнo хезаш йешар, текстах кхетарна оьшу болар а лардеш. Шайн дагахь йешар: текст шайн дагахь йешар, бешна хаамаш бийцаре барна кечам. Байт дагахь Iамор. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх: маь1нех кхетархьама контекстан анализ; Iаматехь йалийнчу дошамца болх. Исбаьхьаллин говзаран анализ: коьрта идеяш билгалйар, говзаран план х1оттор. Турпалхойн характеристика: турпалхочун амалан коьрта сизаш билгалдан хаар; церан леларшца амал билгалйан хаар; турпалхойн леларийн мотиваш йовзийта а, церан леларийн мах хадо а хаар. Талламан болх: масала, бераллех а, кхиарх а лаьцна долчу нохчийн Iадаташкахь, ламасташкахь хаамаш лахар.
Жима, доккха дуьне – 4 с.	
Берийн дуьне, дуьненахь бер. Берийн дуьненца, баккхийчаьрца, вовшашца йукьаметтиг. Х1ума довза лаар, дуьне довзар (1). Берийн ловзарш, фантазеш, забар (2, 3). Говзарш:	Аудировани: дешархоша ладуг1у хьехархочо йа говзаллин диктора д1айоьшучу исбаьхьаллин тексте, нагахь цаьрга ладог1а оьшу г1ирсаш балахь. Йешначу текстах кхетарна хаттарш. Хезаш йешар: дешархоша индивидуальнo хезаш йешар, текстах кхетарна оьшу болар а лардеш.

Батаева Х. «Хъуьно патар хецна...»; Мамакаев Э. «Іелий, киттий, аьпашший»; Пашаев Н. «Барзо диъна моз».	Исбаъхъаллин текстан анализ: пайдаэцначу исбаъхъаллин къегина хиларан а, литературни приемийн а анализ. Турпалхойн характеристика: турпалхочун амалан коърта сизаш билгалдан хаар; церан леларшца амал билгалйан хаар; турпалхойн леларийн мотиваш йовзийта а, церан леларийн мах хадо а хаар. Тидамаш: иллюстрацин анализ, говзаран чулацамца и йустар, говзарна иллюстрацеш йахкарна шайн предложенеш.
Іалам довза – 4 с.	
Хьомечу мехкан Іалам. Іаламах хаарш. Литературехь Іалам. Нохчийн маттахь дийнатийн а, ораматийн а цІерш, царах цхьаболу хаамаш. Адаман дийнаташка а, Іаламе а болу хьежам. Говзарш: Гацаев С. «Хъуьнах»; Ахмадов М. «ГундалгІеш, цІазамаш, муьргаш, комарш»; Гелагаев С. «Олхазарийн къамел»; Мамакаев М. «Хъуьнан илли».	Аудировани: дешархоша ладугІу хьехархочо йа говзаллин диктора дІайоьшучу исбаъхъаллин тексте, нагахь цаьрга ладогІа оьшу гІирсаш балахь. Йешначу текстах кхетарна хаттарш. Хезаш йешар: дешархоша индивидуально хезаш йешар, текстах кхетарна оьшу болар а лардеш. Шайн дагахь йешар: текст шайн дагахь йешар, бешна хаамаш бийцаре барна кечам. Байт дагахь Іамор. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх: маьІнех кхетархьама, контекстан анализ; дошамца болх. Исбаъхъаллин текстан анализ: пайдэцначу исбаъхъаллин къагоран гІирсех а, литературини приемех, турпалхойх а кхетар, церан леларийн маххадор. Дешаран текстехула диалог: хІиттийнчу хаттаршна жобпаш; хало листаран шайн некъаш йукъадахкар; шайн сацамашна а, предложенешна а бух бало хаар. Кхоллараллин болх: ролашца йешар; инсценировка.

	Тобанехъ болх: кхидла долчу дийцаре дарна тобанехъ шаьш йешар; говзарехъ нисйеллачу лексикин маьлна дар.
(Ia) – 5 с.	
Метафорех кхетам, текстехъ метафорех кхета хаар. Керла шо. Вайнаха шираллехъ Керла шо даздар. Хьомечу Республикин Iалам Iаьнан заманахъ. Iаьнан Iалам а, Iай адаман дахар а поэзехъ. Iаьнан Iалам довзийтарехъ исбаьхьаллин суртхIотторан гIирсаш. Iаьнан пейзажаш, синлаттам. Iаьнан хенахъ берийн ловзарш а, самукъа а. Нохчийчоьнан Iаламах, нохчийн маттахъ дийнатийн, ораматийн цIерш. Iаламан тIалам бар, акхачу дийнатийн дахар аттачу дакхарехъ адамо лоцу дакъа. Говзарш: Ахмадов М «Керла Шо»; Дикаев М. «Iаьнан бIаьргаш»; Тагаев С.-Хь. «Хьаьрса доттагI»; Умхаев Хь. «Шийла Ia»;	Аудировани: дешархоша ладугIу хьехархочо йа говзаллин диктора дIайоьшучу исбаьхьаллин текстех, нагахъ цаьрга ладогIа оьшу гIирсаш балахъ. Йешначу текстах кхетарна хаттарш. Хезаш йешар: дешархоша индивидуальн хезаш йешар, текстах кхетарна оьшу болар а лардеш. Шайн дагахъ йешар: текст шайн дагахъ йешар, бешна хаамаш бийцаре барна кечам. Исбаьхьаллин текстан анализ: пайдаэцначу исбаьхьаллин къегина хиларан а, литературни приемийн а анализ. Турпалхойн характеристика: турпалхочун амалан коьрта сизаш билгалдан хаар; церан леларшца амал билгалйан хаар; турпалхойн леларийн мотиваш йовзийта а, церан леларийн мах хадо а хаар. Дешаран текстехула диалог: хIиттийнчу хаттаршна жьопаш; хало листаран шайн некъаш йукъадахкар; шайн сацамашна а, предложенешна а бух бало хаар. Кхоллараллин болх: масала, метафорех пайда а оьцуш, жима довзийтаран текст хIоттор. Йухасхьайийцар Метафорийн, олицетворенийн, эпитетийн къоман шайтапанна ган а, текстехъ исбаьхьаллин къегина хиларан гIирсаш ган а хаар. Классал арахьара йешар: йалийнчу говзарийн списка йукъара шайна йеша говзарш харжар.

Алиев М. «Пхъар»	
ДоттагIалла – 4 с.	
Берийн дахарехъ доттагIалла. ДоттагIаллин коърта баххаш. ДоттагIаллин йукъаметтигийн мехалла. Кехат, кехат йаздаран бакъонаш; кхузаманан дуьненахъ гIекаренан тайп-тайпана гIирсаш. ДоттагIаллина тешаме хиларх а, халонаш доттагIашца йекъа хаарх (1). Дар-дацаран хъелаш, уьш дIадаха, барт лаха хаар. ДоттагIчуьнгахъа гIодаккха а, цуьнан дуьхъа шена эшам бан а хаар (2, 3). ДоттагIийн хазахетарш гIеэца а, дегабаамаш ца бан а хаар. Говзарш: Ш. Цуруев «ДоттагIалла»; Ш. Макалов «Кхо полла»; М. Бексултанов «ДоттагIа»; А. Демеев «ДоттагIчуьнга кехат».	Шайн дагахъ йешар: текст шайн дагахъ йешар, бешна хаамаш бийцаре барна кечам. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх: маьIнех кхетархъама контекстан анализ; Iаматехъ йалийнчу дошамца болх. Исбаьхъаллин говзаран анализ: коърта идеяш билгалйар, говзаран план хIоттор. Исбаьхъаллин текстан анализ: пайдаэцначу исбаьхъаллин къегина хиларан а, литературни приемийн а анализ. Турпалхойн характеристика: турпалхочун амалан коърта сизаш билгалдан хаар; церан леларшца амал билгалйан хаар; турпалхойн леларийн мотиваш йовзийта а, церан леларийн мах хадо а хаар. Дешаран текстехула диалог: хIиттийнчу хаттаршна жьопаш; хало листаран шайн некъаш йукъадахкар; шайн сацамашна а, предложенешна а бух бало хаар. Кхоллараллин болх: масала, доттагIчуьнга кехат йаздар. Текстехъ хIиттийнчу эхъ-бехкан, историко-культурни йа кхечу хаттарийн анализ: шайна гонах долчу хIуманашка болчу хъежамца царна жьопаш лаха хаар. Классал арахъара йешар: йалийнчу говзарийн списка йукъара шайна йеша говзарш харжар.
Кхечу къаьмнийн фольклор – 5 с.	
Термин «фольклор». Тайп-тайпанчу къаьмнийн фольклор. Тайп-тайпанчу къаьмнийн барта кхоллараллехъ тайп-тайпана персонажаш.	Дешаран текстехула диалог: хIиттийнчу хаттаршна жьопаш; хало листаран шайн некъаш йукъадахкар; шайн сацамашна а, предложенешна а бух бало хаар.

Оърсийн, Iаърбийн, гуържийн къаьмнийн туьйранаш довзар. Говзарш: «Тамашийна тамаша, Iаламате Iаламат» (оърсийн халкъан туьйра); «Уггар нуьцкъалниг» («гуържийн халкъан туьйра»); «Синдбад-ХIордахо» («Iаърбийн халкъан туьйра»)	Хезаш йешар: дешархоша индивидуально хезаш йешар, текстах кхетарна оьшу болар а лардеш. Шайн дагахь йешар: текст шайн дагахь йешар, бешна хаамаш бийцаре барна кечам. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх: маьIнех кхетархьама контекстан анализ; Iаматехь йалийнчу дошамца болх. Исбаьхьаллин говзаран анализ: коьрта идеяш билгалйар, говзаран план хIоттор. Исбаьхьаллин текстан анализ: пайдаэцначу исбаьхьаллин къегина хиларан а, литературни приемийн а анализ. Турпалхойн характеристика: турпалхочун амалан коьрта сизаш билгалдан хаар; церан леларшца амал билгалйан хаар; турпалхойн леларийн мотиваш йовзийта а, церан леларийн мах хадо а хаар. Тобанехь болх: кхидIа тобанехь йийцаре йарна шаьш йешар; Iаматан йа тIетоьхначу хьостанан тексташкахь хаамаш лахар; говзарехь нисйеллачу лексикин маьIна дар; говзарехула йа декъан проблематикехула хаттарш кечдар.
ГIиллакхийн гIала – 3 с.	
«Оьздангалла» а, «ГIиллакх» кхетамаш. ХIора дийнан дахарехь йукъар а, къоман а гIиллакхаш лардан хаар. ГIиллакх лелоро адаман дахарна беш болу дика тIелаткъам. Халкъан ламасташ а, гIиллакхаш а баккхийчаьргара схьаэцаран мехалла. Баккхийнаш – эхь-бехкан а, гIиллакхан а масал.	Аудировани: дешархоша ладугIу хьехархочо йа говзаллин диктора дIайоьшучу исбаьхьаллин тексте, нагахь цаьрга ладогIа оьшу гIирсаш балахь. Йешначу текстах кхетарна хаттарш. Шайн дагахь йешар: текст шайн дагахь йешар, бешна хаамаш бийцаре барна кечам. Байт дагахь Iамор. Дешаран текстехула диалог: хIиттийнчу хаттаршна жоьпаш; хало листаран шайн некъаш йукьадахкар; шайн сацамашна а, предложенешна а бух бало хаар.

Бакхийчаьрга ларам. Дезденошца доьзна динан ламасташ, г1иллакхаш, мехаллаш. Говзарш: Расумов В. «Г1иллакхан г1ала»; Закриев И. «Пеша уллехь къамелаш»; Ахмадов М. «Марха досту де»	Текстехь х1иттийнчу эхь-бехкан, историко-культурни йа кхечу хаттарийн анализ: шайна гонах долчу х1уманашка болчу хьежамца царна жьопаш лаха хаар.
Б1аьсте – 5 с.	
Б1аьстенах хаамаш. Нохчийн йаздархойн говзаршкахь б1аьсте. Пейзаж прозаически кепехь. Гонахара хийцамаш ган а, 1аламан хазаллин тидам бан а хаар. Кавказан дийнаташ б1аьста, 1аламан т1алам бар. Нохчийн маттахь дийнатийн дахарх хаамаш, олхазарийн а, акхаройн а ц1ерш. Говзарш: Бексултанов М. «Б1аьсте»; Сейлмуханов М. «Зезагаш»; Хасаев Х. «Баркалла»;	Аудировани: дешархоша ладуг1у хьехархочо йа говзаллин диктора д1айоьшучу исбаьхьаллин текстехь, нагахь цаьрга ладог1а оьшу г1ирсаш балахь. Хьехархочо дешархойн тидам т1ебохуйту нохчийн маттахь йешаран цхьайолчу башхаллашна. Ладоьг1начу текстах кхетар талларна хаттарш. Хезаш йешар: дешархоша индивидуально хезаш йешар, текстах кхетарна оьшу болар а лардеш. Шайн дагахь йешар: текст шайн дагахь йешар, бешна хаамаш бийцаре барна кечам. Исбаьхьаллин говзаран анализ: коьрта идеяш билгалйар, говзаран план х1оттор. Исбаьхьаллин текстан анализ: пайдаэцначу исбаьхьаллин къегина хиларан а, литературни приемийн а анализ. Дешаран текстехула диалог: х1иттийнчу хаттаршна жьопаш; хало листаран шайн некъаш йукьадахкар; шайн сацамашна а, предложенешна а бух бало хаар.

Ахмадов М. «Бѡѡстенан ловзар»; Гайсултанов I. «ЧегIардиган бен»	Кхоллараллин болх: нохчийн маттахь доцца бѡѡстенан Iаламах лаьцна дийцар хIоттор, декъан говаршкахь нислуш йолчу лексикех пайда а оьцуш.
Нохчийн махкахь – 9 с.	
Даймохк. Ненан мотт. Сийлахь-Боккха Даймехкан ТIом. ТIеман турпалхой. Толаман де. Патриотизм, Даймехкан а, цуьнца мел доьзначун а мехаллех кхетар. Хьомечу мехкан хазалла ган хаар, цуьнан Iалам дезар. Ненан мотт, дешнийн тIаьхьало нохчийн маттахь шорйар. «Турпалхо» кхетам, мехкан турпалхой тайп-тайпанчу хьелашкахь. Сийлахь-Боккха Даймехкан тIом, тIеман турпалхой, тыло тIамехь дакъалацар. Говзарш: Бухадиев М. «Нохчийн махкахь»; Пашаев Н. «Даймахке марзо»; Хамидов I.-Х. «Зезаг ду бацалахь лепаш...»; Абдулаев Л. «ХIораннан а шен мотт бу»; Батаева Х. «Йовза кIорнийн цIераш»;	Аудировани: дешархоша ладугIу хьехархочо йа говзаллин диктора дIайоьшучу исбаьхьаллин текстe, нагахь цаьрга ладогIа оьшу гIирсаш балахь. Йешначу текстах кхетарна хаттарш. Хезаш йешар: дешархоша индивидуальнo хезаш йешар, текстах кхетарна оьшу болар а лардеш. Шайн дагахь йешар: текст шайн дагахь йешар, бешна хаамаш бийцаре барна кечам. Байт дагахь Iамор. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх: маьIнех кхетархьама, контекстан анализ; дошамца болх. Исбаьхьаллин говзаран анализ: коьрта идеяш билгалйар. Исбаьхьаллин текстан анализ: пайдаэцначу исбаьхьаллин кьегина хиларан а, литературни приемийн а анализ. Турпалхойн характеристика: турпалхочун амалан коьрта сизаш билгалдан хаар; церан леларшца амал билгалйан хаар; турпалхойн леларийн мотиваш йовзийта а, церан леларийн мах хадо а хаар. Дешаран текстехула диалог: хIиттийнчу хаттаршна жoьпаш; хало листаран шайн некъаш йукьадахкар; шайн сацамашна а, предложенешна а бух бало хаар.

Бексултанов М. «Турпалхо мила ву?»; Ахмадов М. «Терган пазаташ»; Анзорова Б. «Ма гойла».	Текстехь хлиттийнчу эхь-бехкан, историко-культурни йа кхечу хаттарийн анализ: шайна гонах долчу хлуманашка болчу хьежамца царна жопаш лаха хаар. Классал арахьара йешар: йалийнчу говзарийн списка йукъара шайна йеша говзарш харжар. Тобанехь болх: кхидла тобанехь йийцаре йарна шаьш йешар; ламатан текстехь йа тлетоьхначу хьостанашкахь хаамаш лахар.
Нохчийн фольклор – 9 с.	
Фольклорни туьйранийн кепаш. Халкъан туьйранашкахь цленалла а, эхь-бехк а. Баккхийчаьрга ларам. Доттагала, барт. Адамалла, догдикалла, дика амал. Къар ца бала, муьлхха хьолехь а дика агло ган хаар. Говзарш: «Маьлхан а, бухланан а къовсам». «Кхорбелиг». «Ден весет».	Хезаш йешар: дешархоша индивидуално хезаш йешар, текстах кхетарна оьшу болар а лардеш. Шайн дагахь йешар: текст шайн дагахь йешар, бешна хаамаш бийцаре барна кечам. Инзаре-тамашийна, лар-дахаран, дийнатех туьйранаш вовшах къасто хаар. Литературин а, фольлоран а жанрашна йуккъера доза лелаш хилар гучудалар (дийцар йукъахь туьйранан элементаш хила тарло, инзаре-тамашийначу туьйранехь – дийнатех туьйранан элементаш). Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх: маьлнех кхетархьама контекстан анализ; ламатехь йалийнчу дошамца болх. Исбаьхьаллин говзаран анализ: коьрта идеяш билгалйар. Турпалхойн характеристика: турпалхочун амалан коьрта сизаш билгалдан хаар; церан леларшца амал билгалйан хаар; турпалхойн леларийн мотиваш йовзийта а, церан леларийн мах хадо а хаар.

«Къинхетаме кІант». «ХІунда ду пхъагалан балда дайтІа?» «Таллархо».	Дешаран текстехула диалог: хІиттийнчу хаттаршна жобпаш; хало листаран шайн некъаш йукъадахкар; шайн сацамашна а, предложенешна а бух бало хаар. Кхоллараллин болх: ролашца йешар; инсценировка; турпалхойн визуальни васташ кхоллар; декъехъ хъайинчу проблематикехула жима текст хІоттор. Йухасхъайийцар. Классал арахъара йешар: йалийнчу говзарийн списка йукъара шайна йеша говзарш харжар. Тобанехъ болх: Іаматан текстехъ йа тІетоьхначу хъостанашкахъ хаамаш лахар; говзарехъ нислучу лексикин маъІна дар. Талламан болх.
Аьхке – 2 с.	
Шеран жамІаш. Йешаран пайдех. Шайн йеша леринчу литературех бІаьргтохар. Аьхкенна планаш. Говзарш: Хатуев І. «Аьхке»	Дешаран текстехула диалог: хІиттийнчу хаттаршна жобпаш; хало листаран шайн некъаш йукъадахкар; шайн сацамашна а, предложенешна а бух бало хаар. Литературех, киншкех, дукхайезачу говзарех, дукхабезабеллачу турпалхойх къамел. Хезаш йешар: дешархоша индивидуально хезаш йешар, текстах кхетарна оьшу болар а лардеш. Текстехъ хІиттийнчу эхъ-бехкан, историко-культурни йа кхечу хаттарийн анализ: шайна гонах долчу хІуманашка болчу хъежамца царна жобпаш лаха хаар. Тобанехъ болх: Аьхкенна литературин шайн список хІоттор. Классал арахъара йешар: йалийнчу говзарийн списка йукъара шайна йеша говзарш харжар.
ТІаьхъало	

4 класс (68 с.)

Программин чулацам	Дешархойн г1уллакхаллин коьрта кепаш
Долоран урок – 1 ч.	
1амат йовзар. Билламан хьаьркаш. 1аматийн авторийн дош. Мамакаев М., Гадаев М.-С., Сулейманов А. Даймахках лаьцначу байташ йукъара кийсакаш	Аудировани: дешархоша ладуг1у хьехархочо йа говзаллин диктора д1айоьшучу исбаьхьаллин текстехь, нагахь цаьрга ладог1а оьшу г1ирсаш балахь. Йешначу текстах кхетарна хаттарш. Шайн дагахь йешар: текст шайн дагахь йешар, бешна хаамаш бийцаре барна кечам. Дешаран текстехула диалог: х1иттийнчу хаттаршна жобпаш; хало листаран шайн некъаш йукъадахкар; шайн сацамашна а, предложенешна а бух бало хаар. Текстехь х1иттийнчу эхь-бехкан, историко-культурни йа кхечу хаттарийн анализ: шайна гонах долчу х1уманашка болчу хьежамца царна жобпаш лаха хаар.
Дай баьхна латта – 5 с.	
Даймохк, Даймехкан 1алам. Литературехь Нохчийчоьнан символш. Б1аьвнаш, архитектурни башхаллаш, истори. Говзарш: Окуев Ш. «Даймохк»; Мусаев С. «Орамаш»; Шайхиев I. «Б1аьвнаш»;	Аудировани: дешархоша ладуг1у хьехархочо йа говзаллин диктора д1айоьшучу исбаьхьаллин текстехь, нагахь цаьрга ладог1а оьшу г1ирсаш балахь. Йешначу текстах кхетарна хаттарш. Шайн дагахь йешар: текст шайн дагахь йешар, бешна хаамаш бийцаре барна кечам. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх: маь1нех кхетархьама контекстан анализ; 1аматехь йалийнчу дошамца болх. Исбаьхьаллин текстан анализ: пайдаэцначу исбаьхьаллин кьегина хиларан а, литературни приемийн а анализ.

Дакаев С. «Нохчийчоь»; Ахмадов М. «Нохчийн шира кхерчаш»	Турпалхойн характеристика: турпалхочун амалан коьрта сизаш билгалдан хаар; церан леларшца амал билгалйан хаар; турпалхойн леларийн мотиваш йовзийта а, церан леларийн мах хадо а хаар. Талламан болх: шайн тидамийн буха тIехь текст кечйар; доклад кечйар. Текстехь хIиттийнчу эхь-бехкан, историко-культурни йа кхечу хаттарийн анализ: шайна гонах долчу хIуманашка болчу хьежамца царна жобпаш лаха хаар.
Вай дуьнен чохь деха... – 4 с.	
Адам а, цунна гонахара дуьне а. Адамийн йукъаметтигаш. Этически гураш. Ламасталлин этикет. Нохчийн гIиллакхаш, ламасташ, йукъараллехь лелар (1). «Со» а, йукъаралла а, гонахарчарна хетарг, шен маршо, кхоллараллехь маршо (2). ТIалам, мах хадо хаар, чкъурийн зIе, дIадаханчух изс, (3). Йукъараллехь уйраш а, йукъаметтигаш а, гонахарчу дуьненан вон тIеIаткъам, коллективехь леларан гIиллакхаш (4). Говзарш: Яралиев Ю. «ВорхI лам»; Макалов Ш. «Маьлхан хьехам»; Бексултанов Муса «Баьпкан цуьргаш»; Цуруев Ш. «ДоттагIий-бIаьвнаш».	Шайн дагахь йешар: текст шайн дагахь йешар, бешна хаамаш бийцаре барна кечам. Хезаш йешар: дешархоша индивидуально хезаш йешар, текстах кхетарна оьшу болар а лардеш. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх: маьIнех кхетархьама контекстан анализ; Iаматехь йалийнчу дошамца болх. Исбаьхьаллин говзаран анализ: коьрта идеяш билгалйар, говзаран план хIоттор. Турпалхойн характеристика: турпалхочун амалан коьрта сизаш билгалдан хаар; церан леларшца амал билгалйан хаар; турпалхойн леларийн мотиваш йовзийта а, церан леларийн мах хадо а хаар. Йухасхьайийцар Текстехь хIиттийнчу эхь-бехкан, историко-культурни йа кхечу хаттарийн анализ: шайна гонах долчу хIуманашка болчу хьежамца царна жобпаш лаха хаар. Кхоллараллин болх: масала, «Маьлхан хьехам» туьйранехь айьинчу проблематикехула жима текст-ойлайар йазйар.

Исбаъхъа Іалам нохчийн поэзехъ – 9 с.

Нохчийн классикийн говзаршкахъ Іалам. Іаламах йолчу литературехъ йукъара а, къоман а символика. Исбаъхъаллин суртхІоторан гІирсаш. Эпитет, дустар, метафора – царах поэтически говзаршкахъ пайдаэцар.

Говзарш:

Мамакаев М. «Гуьйре»;

Арсанукаев Ш. «Гуьйренан тІуьначу Бешахъ ду тийна...»;

Гацаев С. «Суна хьуьнхахъ деши гира...»;

Айдамиров А. «Аьхкено кхелина дитташ...»;

Кибиев М. «Ломахъ Іа»;

Бисултанов А. «Іа»;

Жумалаева Л. «Буьйсанан илли»;

Мамакаев І. «БІаьстенан йуьхъ»;

Саидов Б. «Кемсийн га»;

Окуев Ш. «Тхи».

Аудировани: дешархоша ладугІу хьехархочо йа говзаллин диктора дІайоьшучу исбаъхъаллин текстехъ, нагахъ цаьрга ладогІа оьшу гІирсаш балахъ.

Хьехархочо дешархойн тидам тІебохуйту нохчийн маттахъ йешаран цхьайолчу башхаллашна. ЛадогІначу текстах кхетар талларна хаттарш.

Хезаш йешар: дешархоша индивидуальн хезаш йешар, текстах кхетарна оьшу болар а лардеш.

Шайн дагахъ йешар: текст шайн дагахъ йешар, бешна хаамаш бийцаре барна кечам.

Дагахъ Іамор.

Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх: маьІнех кхетархъама контекстан анализ; Іаматехъ йалийнчу дошамца болх.

Исбаъхъаллин текстан анализ: пайдаэцначу исбаъхъаллин къегина хиларан а, литературни приемийн а анализ.

Талламан болх: масала, декъан цхьана авторан дахарх а, кхоллараллех а доклад кечйар.

Тидамаш: иллюстрацин анализ, говзаран чулацамца и йустар, говзарна иллюстрацеш йахкарна шайн предложенеш.

Классал арахъара йешар: йалийнчу говзарийн списка йукъара шайна йеша говзарш харжар.

Бераллин туьйра – 9 с.

Социумехъ беран меттиг, баккхийчаърца а, нийсархошца а цуьнан йукъаметтиг. Доккха мел хуьлу а, жимачу адамна тӀеӀитталуш йолу халонаш. Добъзалан мехаллаш, добзалехъ бер. Адаман дахарехъ Ӏаламан меттиг, шеран тайп-тайпанчу муьрашкахъ берийн дахар. Школера дахар, берийн йукъаметтигаш, доттагӀалла. Адаман кӀинхъегаме ларам, кӀинхъегамна а, йукъараллин дахаран дикаллина а йуккъера зӀе. Чкъурийн зӀе, берашна дуьне довзийтаран санна баккхийчеран меттиг. Бераш а, Ӏалам а, дийнаташ, цаьрга безам. ЦӀеналла, аьшпаш биттар вон хилар. Говзарш: Пашаев Н. «Бералла»; Магомаева М. «Гуьйренан совгӀаташ»; Дикаев М. «Нохчийн хӀусам»; Курумова С. «Ца йиначу ненан хӀусамехъ»; Гадаев М.-С. «ДоттагӀ»; Эдилов Х.-М. «Луо ду догӀуш»; Эльдерханова З. «Деца йеъча»; Ошаев Х. «Полла»	Аудировани: дешархоша ладугӀу хьехархочо йа говзаллин диктора дӀайобьшучу исбаьхьаллин текстех, нагахъ цаьрга ладогӀа оьшу гӀирсаш балахъ. Йешначу текстах кхетарна хаттарш. Шайн дагахъ йешар: текст шайн дагахъ йешар, бешна хаамаш бийцаре барна кечам. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх. Исбаьхьаллин текстан анализ: пайдаэцначу исбаьхьаллин кьегина хиларан а, литературни приемийн а анализ. Турпалхойн характеристика: турпалхочун амалан коьрта сизаш билгалдан хаар; церан леларшца амал билгалйан хаар; турпалхойн леларийн мотиваш йовзийта а, церан леларийн мах хадю а хаар. Текстехъ хӀиттийнчу эхъ-бехкан, историко-культурни йа кхечу хаттарийн анализ: шайна гонах долчу хӀуманашка болчу хьежамца царна жюьпаш лаха хаар. Кхоллараллин болх: Нохчийн маттахъ йеллачу теманашкахула барта дийцар кечдар. Герггара теманаш: школахъ гуьйренан цхьаьнакхетарш; сан дийнат; сан хьоме ваши/деца.
---	--

Біе эзар дика гІуллакх – 5 с.	
ХІора къабстинчу адаман гонахарчу дуьненна тІеІаткъам, адаман дуьненна хьалха жопалла, адам – догдикаллин хьоста. Гонахарчу дуьнене синкІам, цунах дІаэр, хІора дийнахь кегий дика гІуллакхаш (1). Гонахарчу нахаца тидаме хилар, гІоьналлин куьг кховдор (2). Адам а, Іалам а, адамо шен къинхьегамца дуьне хаздар, хІора дика гІуллакхан стом (3). Іаламан кхоам бар, дийнатех къахетар, царна гІо дан кийча хилар(4). Говзарш: Ахмадов М. «Біе эзар дика гІуллакх»; Кагерманов Д. «ТІай»; Рашидов Ш. «ГІаргІанаш»; Берсанов Х.-А. «Кхерам»	Хезаш йешар: дешархоша индивидуально хезаш йешар, текстах кхетарна оьшу болар а лардеш. Шайн дагахь йешар: текст шайн дагахь йешар, бешна хаамаш бийцаре барна кечам. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх: маьІнех кхетархьама контекстан анализ; Іаматехь йалийнчу дошамца болх. Исбаьхьаллин говзаран анализ: коьрта идеяш билгалйар, говзаран план хІоттор. Текстехь хІиттийнчу эхь-бехкан, историко-культурни йа кхечу хаттарийн анализ: шайна гонах долчу хІуманашка болчу хьежамца царна жопаш лаха хаар. Тобанехь болх: масала, йоьалгІачу классан дешархоша шайн хІора дийнан дахарехь дан йиш йолчу дикачу гІуллакхийн список хІоттор а, йийцаре йар а.
Бовза, беза вайн Даймохк – 3 с.	
Мифашкахула, легендашкахула, исбаьхьаллин говзаршкахула хьомечу мехкан географин декъехь хаарш. Цхьадолчу хин, Іаьмнийн, лаьмнийн цІерш (1–4). Географически меттигашца йоьзна мифаш а, легендаш а (1–3). Фольклорехь эхь-бехкан а,	Аудировани: дешархоша ладугІу хьехархочо йа говзаллин диктора дІайоьшучу исбаьхьаллин тексте, нагахь цаьрга ладогІа оьшу гІирсаш балахь. Йешначу текстах кхетарна хаттарш. Хезаш йешар: дешархоша индивидуально хезаш йешар, текстах кхетарна оьшу болар а лардеш.

кѣинхетаман а хаттарш (1, 2). Халкъан хабаршкахъ а, легендашкахъ а исторически личносташ (3). Говзарш: «ГаланчОжара Іам»; «Къобзан-Іам»; Легенда «Терк»; Ахмадов М. «Нохчийн хиш».	Шайн дагахъ йешар: текст шайн дагахъ йешар, бешна хаамаш бийцаре барна кечам. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх: маъІнех кхетархъама контекстан анализ; Іаматехъ йалийнчу дошамца болх. Талламан болх: шайн тидамийн буха тіехъ текст кечйар; доклад кечйар Классал арахъара йешар: йалийнчу говзариин списка йукъара шайна йеша говзарш харжар.
Исбаъхъчу Іаламан къайленаш – 8 с.	
Литературни говзаршкахъ гонахарчу Іаламах цхъаболу хаамаш. Шеран хенаш хийцалуш хуьлуш болу Іаламан хиламаш, нохчийн йаздархойн говзаршкахъ церан поэтически интерпретацеш (1, 3, 5, 6). Іаламан къайленашка синкІам, берашна гонахара дуьне довза лаар (2, 4, 5). Іаламах болу халкъан тидамаш, хаарш (7). Говзарш: Яшуркаев С. «Полларчийн вай даьлла»; Яралиев Ю. «Хъаьмцан маса лаг хуьлу?»; Дикаев М. «Лай кІелахъ кхиьна буц»;	Хезаш йешар: дешархоша индивидуально хезаш йешар, текстах кхетарна оьшу болар а лардеш. Шайн дагахъ йешар: текст шайн дагахъ йешар, бешна хаамаш бийцаре барна кечам. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх: маъІнех кхетархъама контекстан анализ; Іаматехъ йалийнчу дошамца болх. Исбаъхъаллин говзаран анализ: коьрта идеяш билгалйар, говзаран план хІоттор. Турпалхойн характеристика: турпалхочун амалан коьрта сизаш билгалдан хаар; церан леларшца амал билгалйан хаар; турпалхойн леларийн мотиваш йовзийта а, церан леларийн мах хадо а хаар. Текстехъ хІиттийнчу эхъ-бехкан, историко-культурни йа кхечу хаттарийн анализ: шайна гонах долчу хІуманашка болчу хъежамца царна жобпаш лаха хаар. Тидамаш: иллюстрацин анализ, говзаран чулацамца и йустар, говзарна иллюстрацеш йахкарна шайн предложенеш.

Чантиев I. «Искогбергтий, чIарий»; Хасаев X. «Аьхке»; Бексултанов M. «Гуьйре»; Махмаев Ж. «Тидамаш».	
Даймехкан декхаро гIаттийна вогу со – 9 с.	
Фольклорехь а, исбаьхьаллин литературехь а турпалаллин а, патриотизман а тема. Шираллин а, кхузаманан а турпалхой. Нохчийн культурахь коьрта мехаллаш: майралла, ша цакхоор, догцIеналла, кьинхетам (1, 3, 7). Халкъан изсехь турпалхой санна бисина нах – исторически личносташ (2, 3, 4). «Кьонаха» аьлла цIе туьллучу бакъволчу стеган билгало санна лаккхара культура (4). Искусствон адамаш, халачу хенашкахь дегайовхонан хьоста санна (5, 6). Стеган шен доьзалх, гергарчарах, уллерчарах жьопалла (3, 7). Говзарш: Сулейманов А. «Кьонаха»; Умхаев Хь. «Шайх-Мансур»; «Адин Сурхо»; Мусаев С. «Дахар маьрша хилийта»»;	Аудировани: дешархоша ладугIу хьехархочо йа говзаллин диктора дIайобшучу исбаьхьаллин текстехь, нагахь цаьрга ладогIа оьшу гIирсаш балахь. Йешначу текстах кхетарна хаттарш. Дешаран текстехула диалог: хIиттийнчу хаттаршна жьопаш; хало листаран шайн некъаш йукъадахкар; шайн сацамашна а, предложенешна а бух бало хаар. Хезаш йешар: дешархоша индивидуальн хезаш йешар, текстах кхетарна оьшу болар а лардеш. Шайн дагахь йешар: текст шайн дагахь йешар, бешна хаамаш бийцаре барна кечам. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх: маьIнех кхетархьама контекстан анализ; Iаматехь йалийнчу дошамца болх. Турпалхойн характеристика: турпалхочун амалан коьрта сизаш билгалдан хаар; церан леларшца амал билгалIан хаар; турпалхойн леларийн мотиваш йовзийта а, церан леларийн мах хадю а хаар. Кхоаллараллин болх: «Кьонах» категори йукъавогIучу стагах лаьцна жима дийцар

Ахмадов М. «Даймехкан мукъам»; Сулейманова З. «Эсамбаев Махъмудна»; Айдамирова М. «Жима верас».	
Ненан мотт – 3 с.	
Ненан мотт. Нохчийн меттан де. Мотт а, Даймохк а. Ненан мотт а, даймехкан Iалам а. Мотт – дIадаханчуьнца а, хиндолчуьнца а зIе. Говзарш: Ахмадов М. «Кхаа дашах дийцар»; Абдулаев Л. «Ненан мотт»; Гелагаев С.-М. «Шовдано боху соь...».	Аудировани: дешархоша ладугIу хъехархочо йа говзаллин диктора дIайоьшучу исбаьхьаллин текстe, нагахь цаьрга ладогIа оьшу гIирсаш балахь. Йешначу текстах кхетарна хаттарш. Хезаш йешар: дешархоша индивидуальнo хезаш йешар, текстах кхетарна оьшу болар а лардеш. Шайн дагахь йешар: текст шайн дагахь йешар, бешна хаамаш бийцаре барна кечам. Цадевзачу дешнашца а, аларшца а болх: маьIнех кхетархьама контекстан анализ; Iаматехь йалийнчу дошамца болх. Исбаьхьаллин говзаран анализ: коьрта идейш билгалйар; говзаран план хIоттор.
Суна сирла дахар деза – 3 с.	
Дахаран а, гонаха мел долчун а мехалла. Кегий хазахетарш. Гонаха йолу хазалла ган хаар. ХIорадийна кегийчу хIуманашкахула хазалла а, дахаран сийлалла а ган хаар. Говзарш: Рашидов Ш. «Суна сирла дахар деза»; Батаева Х. Жимачу йоьIан гIан»;	Аудировани: дешархоша ладугIу хъехархочо йа говзаллин диктора дIайоьшучу исбаьхьаллин текстe, нагахь цаьрга ладогIа оьшу гIирсаш балахь. Йешначу текстах кхетарна хаттарш. Хезаш йешар: дешархоша индивидуальнo хезаш йешар, текстах кхетарна оьшу болар а лардеш. Шайн дагахь йешар: текст шайн дагахь йешар, бешна хаамаш бийцаре барна кечам.

кхетамаш. «Нохчийчоь – Кавказ – Росси – дуьне» з1е исбахьаллин говзаршкахула х1оттор. Говзарш: Лермонтов М. Байт «Х1орд-кема». (Абдуллаев Лечин гочдар). Боллигер М. Дийцар «Т1ай» (Хаджиева З. гочдар). Леонардо да Винчи. Притчаш «Мотт а, цергаш а», «Зингат а, к1ен буъртиг а» (Джанаралиев Имранан гочдар).	Исбахьаллин говзаран анализ: коърта идеяш билгалйар, говзаран план х1оттор. Турпалхойн характеристика: турпалхочун амалан коърта сизаш билгалдан хаар; церан леларшца амал билгалйан хаар; турпалхойн леларийн мотиваш йовзийта а, церан леларийн мах хадо а хаар. Турпалхойн характеристика: турпалхочун амалан коърта сизаш билгалдан хаар; церан леларшца амал билгалйан хаар; турпалхойн леларийн мотиваш йовзийта а, церан леларийн мах хадо а хаар. Дешаран текстехула диалог: х1иттийнчу хаттаршна жобпаш; хало листаран шайн некъаш йукъадахкар; шайн сацамашна а, предложенешна а бух бало хаар. Талламан болх
Дерзоран урок – 2 с.	
Шеран жам1аш. Дешархошца киншкех, литературех къамел. Аьхкенна литературе б1аьргтохар. Кусаев I. «Сан доттаг1ий».	Классал арахъара йешар: йалийнчу говзарийн списка йукъара шайна йеша говзарш харжар. Тобанехъ болх: кхид1а тобанехъ йийцаре йарна шаьш йешар; 1аматан текстехъ йа т1етоьхначу хьостанашкахъ хаамаш лахар; говзарш ролашца йешар; инсценировка кечйар; говзарехъ нисйеллачу лексикин маь1на дар; докладаш кечйар; говзарехула йа декъан проблематекула хаттарш кечдар.
Т1аьхьало	

Разделах 1амо билгалдинчу сахътийн барам хъехаман амалехъ ду, кегий дешархой кечбаран т1ег1анца а, дешаран хьукматом предмет 1амо билгалдинчу сахътийн барамца а дог1уш, хийцамаш бан йиш йолуш ду. Иштта, 1амо йукъайиллинчу материалан цхъана декъах пайдаэца мегар ду классал арахъарчу йешаран литературин декъехъ а.

НОХЧИЙН ЛИТЕРАТУРИН ПОУРОЧНИ ПЛАНИРОВАНИ

1 класс

№ п/п	Урокан тема	Сахьтийн барам			Терахь	Электронни дешаран ресурс
		Сахьт	Талламан белхаш	Кхолла раллин белхаш		
Абатал хьалхара мур (къамел кхиор) 5 с.						
1.	Новкъахь.Школехь.	1	0	0	2.09	https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.	Ц1ера дийнаташ. З1акардаьхни. Акха дийнаташ. Вайн махкара олхазарш.	1	0	0	9	https://ps95.ru/dikdosham/ru/
3.	Сагалматаш. Акха стоьмаш Стоьмаш. Хасстоьмаш.	1	0	0	16	dikdosham/ru/
4.	Ахархойн г1ирсаш. Ялташ. 1алам.	1	0	0	23	dikdosham/ru/
5.	Дийнан раж. Сурсаташ	1	0	0	30	https://ps95.ru/
Абатан мур (йеша 1амор) 24 с.						
6	Аьзнаш а,элпаш а А,а, У, у.	1	0	0	7.10	dikdosham/ru/
7	Аьзнаш а,элпаш а О,о, И,и	1	0	0	14	https://ps95.ru/

8	Аьзнаш а,элпаш а Л,л, М,м	1	0	0	21	https://ps95.ru/dikdosham/ru/
9	Аьзнаш а,элпаш а С, с, Р,р	1	0	0	6.11	https://ps95.ru/dikdosham/ru/
10	Аьзнаш а,элпаш а Х, х, Б,б	1	0	0	13	dikdosham/ru/
11	Аьзнаш а,элпаш а Д, д, Е,е	1	0	0	20	https://ps95.ru/
12	Аьзнаш а,элпаш а Н, н, Т,т	1	0	0	27	https://ps95.ru/
13	Аьзнаш а,элпаш а В, в, З,з	1	0	0	4.12	dikdosham/ru/
14	Аьзнаш а,элпаш а Й, й, К,к	1	0	0	11	https://ps95.ru/
15	Аьзнаш а,элпаш а П, п, Э,э	1	0	0	18	https://ps95.ru/
16	Аьзнаш а,элпаш а Ш, ш, Ц,ц	1	0	0	25	dikdosham/ru/
17	Аз а, элп а 1.	1	0	0	15.01	https://ps95.ru/
18	К1еда хьаьрк (ь) Ч1ог1а хьаьрк(ь)	1	0	0	22	https://ps95.ru/
19	Аьзнаш а,элпаш а Хь, хь, Кх,кх	1	0	0	29	dikdosham/ru/
20	Аз а, элп а Кь, кь	1	0	0	5.02	https://ps95.ru/
21	Аьзнаш а,элпаш а Г, г, Г1,г1	1	0	0	12	dikdosham/ru/
22	Аьзнаш а,элпаш а Аь, аь, Оь,оь	1	0	0	26	https://ps95.ru/

23	Аз а, элп а Уь, уь	1	0	0	5.03	https://ps95.ru/
24	Аьзнаш а,элпаш а Ч, ч, Ч1,ч1	1	0	0	12	dikdosham/ru/
25	Аьзнаш а,элпаш а Т1,т1, Ж,ж	1	0	0	19	dikdosham/ru/
26	Аьзнаш а,элпаш а Х1, х1, К1,к1	1	0	0	26	https://ps95.ru/
27	Аьзнаш а,элпаш а Ю, ю, Юь Аьзнаш а,элпаш а Я, я, Яь	1	0	0	9.04	https://ps95.ru/
28	Аьзнаш а,элпаш а Ц1 ц1, П1,п1	1	0	0	23	https://ps95.ru/
29	Аьзнаш а,элпаш а Ф ф, Ё,ё Элпаш Щ щ, ы	1	0	0	30	https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Абатал т1аьхъара мур (Литературни йешар) 4 с.						
30	Дикачу адаман г1уллакхаш. Деза дешнаш. Дийца, муьлхачу басахь хуьлу х1уманаш.	1	0	0	7.05	https://ps95.ru/dikdosham/ru/
31	Вайн Даймохк.Соблжа-Г1ала Вайн турпалхой.Кадыров Ахьмад-Хъаьжа.Нурадилов Ханпаша.	1	0	0	14	dikdosham/ru/
32	Вайн яздархой. Айдамиров Абузар.Гайсултанов 1умар.Махмаев Жамалди. Ж.Махмаев «Доттаг1алла» ,«Къоман хазна» Дей,буьйсий	1	0	0	21	dikdosham/ru/

33	Ж.Махмаев Дайна де. «Бераш вайн хинйолу т1аьхье ю..» 1-Хь Хатуев «Зингат», 1.Демеев «Малонче» С.Эдилов «Г1ан» Беркат	1	0	0		dikdosham/ru/
ПРОГРАММИЦА САХЬТИЙН БАРАМ		33	0	0		

НОХЧИЙН ЛИТЕРАТУРИН ПОУРОЧНИ ПЛАНИРОВАНИ

2 класс

№ п/п	Урокан тема	Сахьтийн барам		Терахь		Электронни дешаран ресурс
		Сахьт	Талламан белхаш	ПЛАНАЦА	БИЛГГАЛ	
1.	1.Демеев. «Нохчийчовь»	1	0	04.09.2025г.		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
2.	М. Ахмадов «Жайна»	1	0	05.09.		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
3.	Дагардарш. Чехкааларш.	1	0	11.09		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
4.	Х1етал –металш. Кицанаш	1	0	12.09		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
5.	Туййра, туййра хилла боху.	1	0	18.09		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
6.	Бабин Ч1ирдиг.	1	0	19.09		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham

7.	Зуьно дина х1илла.	1	0	25.09		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
8	Газа-гуьзалгаш.	1	0	26.09		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
9	Самукъане аг1онаш Хаарш зер.	1	0	02.10		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
10	Ш.Макалов. Собылжа –Г1ала.	1	0	03.10		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
11	Ш.Хасаров. СтиглаГ1ала.	1	0	09.10		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
12	С.Яшуркаев. Светофор.	1	0	10.10		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
13	Хаарш зер. Проект. «Сан Г1ала»	1	0	16.10		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
14	Ш. Макалов Гуьйре.	1	0	17.10		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
15	М.Сейлмуханов. Деса Галам.	1	0	23.10		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
16	А.Тапалаева . Малонча.	1	0	24.10		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru

17	Х.Батаева. Гуъйре.	1	0	06.11		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
18	Рифма. П.Абубакарова . Дешнех ловзар.	1	0	07.11		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
19	Талламан болх № 1	1	1	13.11		
20	Ш.Макалов.Стела1ад.	1	0	14.11		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
21	Л.Толстой. Х1орда чуъра хи стенга доъду?	1	0	20.11		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
22	1.Юсупов.Дита хъоза.	1	0	21.11		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
23	Бераша олу. Стела1адан дошам.	1	0	27.11		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
24	Хаарш зер. Проект «Стела1ад»	1	0	28.11		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
25	А.Сулейманов. Нана.	1	0	04.12		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
26	1.Гайсултанов Б1оба эккхор.	1	0	05.12		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
27	1.Демеев. Дадин зезаг.	1	0	11.12		https://desharkho.ru/

						https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
28	С.Шамлов. Жима цла.	1	0	12.12		https://desharkho.ru/https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
29	Ж.Махмаев Деза денош.	1	0	18.12		https://desharkho.ru/https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
30	С.Гацаев Жимачу клентан ойлана. Нийса а, тледеейна а маьлна.	1	0	19.12		https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
31	Хаарш зер. Проект «Тхан доьзал».	1	0	25.12		https://desharkho.ru/https://urok95.ru
32	Д.Кагерманов. Глур – Дада.	1	0	26.12		https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
33	А.Тапалаева «Керла шо кхана хир ду».	1	0	15.01.2026г.		https://desharkho.ru/https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
34	А-Хь. Хатуев Керла ло.	1	0	16.01		https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
35	М-С. Гадаев Жимачу клентан или.	1	0	22.01		https://desharkho.ru/https://urok95.ru
36	М.Сейлмуханов Хьоза.	1	0	23.01		https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham

37	Ю.Яралиев. К1айн 1ахар.	1	0	29.01		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
38	Э.Мамакаев. Гуди. Хаарш зер	1	0	30.01		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
39	Хъ.Аболханов. Ваха 1ама.	1	0	05.02		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
40	Ж.Махмаев. Дика лар.	1	0	06.02		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
41	А-Хъ. Хатуев. Теша.			12.02		
42	Талламан болх.№ 2	1	1	13.02		
43	М.Ахмадов. Дада волчохъ, йуъртахъ.	1	0	19.02		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
44	Ю.Яралиев. Марха къобалдойла.	1	0	20.02		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
45	1.Демеев. Г1аз.	1	0	26.02		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
46	Ш. Хасаров.Жима кхор.	1	0	27.02		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
47	Хъ. Хасаев. Лийчар.	1	0	06.03		https://desharkho.ru/

						https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
48	Самукъане аг1онаш. М.Сакаева. Кертахъ лелаш н1аьна йу. Хаарш зиэр.	1	0	12.03		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
49	Хъ. Сатуев Б1аьсте йог1у...	1	0	13.03		https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
50	1.Демеев. Сан совг1ат.	1	0	19.03		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
51	Цураев Салман Со мамел хьалха хьалаг1оттур йу.	1	0	26.03		https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
52	Ш. Макалов. Сийна б1аьсте. «Сийна стихаш»	1	0	27.03		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
53	М.Бексултанов. Б1аьстенан дийнахъ. М.Сейлмуханов. Кхечи б1аьсте.	1	0	09.04		https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
54	Самукъане аг1онаш. Хъ.Талхадов.Б1аьсте.	1	0	10.04		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
55	Йеллачу темина алар х1оттор	1	0	17.04		https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
56	Ш.Арсанукаев.Х1етал-металш. Хаарш зер	1	0	23.04		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham

57	М.Ахмадов. Даймохк.	1	0	24.04		https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
58	М.Бексултанов .Даймохк бохург х1ун ду?.	1	0	30.04		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
59	П.Абубакарова. Соьлжа-г1ала.	1	0	07.05		https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
60	Ш.Окуев. Даймохк.	1	0	08.05		https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
61	Х.Батаева. К1иран ворх1 де.	1	0	14.05		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
62	Б.Анзорова. Турпала Ханпаша.	1	0	15.05		https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
63	Ш.Макалов. Аьхке.	1	0	18.05		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
64	М.Магомаев.Ба1.	1	0	19.05		https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
65	Ш.Макалов. Къоршкъари.	1	0	21.05		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru/ps95.ru/dikdosham
66	Шеран талламан болх № 4	1	1	22.05		

67	Л.Толстой.Воккха стаггий, хинаний	1	0	25.05		https://urok95.ru ps95.ru/dikdosham
68	Вежарий Гримм. Хударан кхаба.	1	0	26.05		https://desharkho.ru/ https://urok95.ru
ПРОГРАММИЦА САХЪТИЙН БАРАМ		68	4			

Нохчийн литературни йешаран 2025-2026 дешаран шеран

3-чу классан календарно- тематически планировани (2 сахът кӀирнах)

Рaг1	Урокaн темa	Сахътийн барaм			Терaхъ		Электронни дешаран ресурсaш
		Сахът	Талламан белхаш	Кхоллараллин белхаш	Планаца	Билггал	
	ДОЛОРАН ДАРСАШ (2 с.)						
1.	Ш. Макалов «Ларделаш латта»	1	0	0	02.09		https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
2.	А. Демеев «Кхетаман орам»	1	0	0	05.09		https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
ГУЪЙРЕ (5 с.)							
3	С. Гацаев «Дог1а дог1уш ду»	1	0	0	09.09		https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/

4	М. Сакаева «Йац хьо, гуьйре, дагна чевне»	1			12.09		https://ps95.ru/dikdosham/ru/https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
5	Хь. Хасаев «Шийла 1уьйре»	1	0	0	16.09		https://ps95.ru/dikdosham/ru/https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
6	З. Сулейманова «Г1арг1улеш»	1	0	0	19.09		https://ps95.ru/dikdosham/ru/https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
7	«Хаарш-Зер». Проект Гуьйре	1	0	0	23.09		https://ps95.ru/dikdosham/ru/https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
БЕРИЙН ЙАЗДАРХОЙ (5 с.)							
8	У. Гайсултанов «1алам хаздан деза»	1	0	0	26.09		https://ps95.ru/dikdosham/ru/https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
9	Хь. Саракаев «Дика к1ант Муса»	1	0	0	30.09		https://ps95.ru/dikdosham/ru/https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
10	Д. Кагерманов «Маьлхан х1уш»	1	0	0	03.10		https://ps95.ru/dikdosham/ru/https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/

11	Ж. Махмаев «Г'оралгаш»	1	0	0	07.10		https://ps95.ru/dikdosham/ru/https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
12	Ж. Махмаев «Г'оралгаш» «Хаарш-Зер».	1	0	0	10.10		https://ps95.ru/dikdosham/ru/https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
	ЙАЗДАРХОЙН ТУЙРАНАШ (5 с.)						
13	С-М. Гелагаев «Туйранан новкъадалар»	1	0	0	14.10		https://ps95.ru/dikdosham/ru/https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
14	Б. Дикаев «К'айн полларчий стенга даха-те?»	1	0	0	17.10		https://ps95.ru/dikdosham/ru/https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
15	З. Сулейманова «Догмайра Шахъсан»	1	0	0	21.10		https://ps95.ru/dikdosham/ru/https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
16	А. Тапалаева «Массарна дерг – ловзар»	1	0	0	24.10		https://ps95.ru/dikdosham/ru/https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
17	А. Тапалаева «Массарна дерг – ловзар». «Хаарш-Зер».	1	0	0	07.11		
	ХИНДОЛУ ХЪОЗА БЕНАХЪ ДЕКА (5 с.)						

18	М. Магомадов «Дуьххьарлера толам»	1	0	0	11.11		https://ps95.ru/dikdosham/ru/https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
19	С. Дакаев «Дош»	1	0	0	14.11		https://ps95.ru/dikdosham/ru/https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
20	Талламан болх №1	1	1	0	18.11		https://ps95.ru/dikdosham/ru/https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
21	І. Гайсултанов «ЯрагІи»	1	0	0	21.11		https://ps95.ru/dikdosham/ru/https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
22	І. Гайсултанов «ЯрагІи» «Хаарш-Зер»	1	0	0	25.11		
	ЖИМА, ДОККХА ДУЪНЕ (4 с.)						
23	Х. Батаева «Хъуьно патар хецна»	1	0	0	28.11		https://ps95.ru/dikdosham/ru/https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
24	Э. Мамакаев «Іелий, киттий, аьшпашший»	1	0	0	02.12		https://ps95.ru/dikdosham/ru/https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
25	Н. Пашаев «Барзо диьна моз»	1	0	0	05		https://ps95.ru/dikdosham/ru/

							https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
26	Н. Пашаев «Барзо диъна моз» «Хаарш-Зер».	1	0	0	09		
	1АЛАМ (4 с.)						
27	С. Гацаев «Хъуьнхахъ»	1	0	0	12		https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
28	М. Ахмадов «ГӀундалгӀеш, цӀазамаш, муьргаш, комарш»	1	0	0	16		https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
29	С-М. Гелагаев «Олхазарийн къамел»	1	0	0	19		https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
30	М. Мамакаев «Хъуьнан илли»	1	0	0	23		https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
	IA (4 с.)						
31	М. Ахмадов «Керла шо»	1	0	0	26		https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/

32	М. Дикаев «Іаьнан біаьргаш»	1	0	0	30.12		https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
33	Хь. Умхаев «Шийла Іа»	1	0	0	13.01		https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
34	М. Алиев «Пхьар»	1	0	0	16		https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
	ДОТТАГІАЛЛА (4 с.)						
35	Ш. Макалов «Кхо полла»	1	0	0	20		https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
36	М. Бексултанов «ДоттагІ»	1	0	0	23		https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
37	І. Демеев «ДоттагІ чуьнга кехат»	1	0	0	27		https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
38	«Хаарш-Зер». Проект ДоттагІалла	1	0	0	30		
	КХЕЧУ КЪАЪМНИЙН ФОЛЬКЛОР (5 с.)						

39	«Тамашийна тамаша, Іаламате Іаламат» (туьйра)	1			03.02		https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
40	«Уггар нуьцкъалниг» (туьйра)	1	0	0	6		https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
41	«Синдбад-ХІордахо» (туьйра)	1	0	0	10		https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
42	«ХІунда ду пхьагалан балда даьтгІа?» (туьйра)	1	0	0	13		https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
43	Талламан болх №2	1	1	0	17		
	ГИЛЛАКХАН ГІАЛА (3 с.)						
44	В. Расумов «ГІиллакхан гІала»	1	0		20		https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
45	І. Закриев «Пеша уллехъ къамелаш»	1	0	0	24		https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/

46	М. Ахмадов «Марха досту де»	1	0	0	27		https://ps95.ru/dikdosham/ru/https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
	БИАЪСТЕ (5 с.)						
47	М. Бексултанов «БИАъсте»	1	0	0	03.03		https://ps95.ru/dikdosham/ru/https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
48	М. Сейлмуханов «Зезагаш»	1	0	0	6		https://ps95.ru/dikdosham/ru/https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
49	Х. Хасаев «Баркалла»	1	0	0	10		https://ps95.ru/dikdosham/ru/https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
50	М. Ахмадов «БИАъстенан ловзар»	1	0	0	13		https://ps95.ru/dikdosham/ru/https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
51	У. Гайсултанов «Чегардиган бен»	1	0	0	17		https://ps95.ru/dikdosham/ru/https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
	НОХЧИЙН МАХКАХЪ (9 с.)						
52	М. Бухадиев «Нохчийн махкахъ»	1	0	0	24		https://ps95.ru/dikdosham/ru/https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/

53	Н. Пашаев «Даймахке марзо»	1	0	0	27.03		https://ps95.ru/dikdosham/ru/https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
54	А.-Х. Хамидов «Зезаг ду бацалахъ лепаш...»	1	0	0	07.04		https://ps95.ru/dikdosham/ru/https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
55	Л. Абдулаев «ХЮораннан а шен мотт бу»	1	0	0	10		https://ps95.ru/dikdosham/ru/https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
56	Йалийнчу алгоритмаца текстан план хЮоттор	1	0	0	14		https://ps95.ru/dikdosham/ru/https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
57	Х. Батаева «Йовза кЮорнийн цЮераш»	1	0	0	17		https://ps95.ru/dikdosham/ru/https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
58	М. Бексултанов «Турпалхо мила ву?»	1	0	0	21		https://ps95.ru/dikdosham/ru/https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
59	М. Ахмадов «ТЮергЮан пазаташ»	1	0	0	24		https://ps95.ru/dikdosham/ru/https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
60	Б. Анзорова «Ма гойла» «Хаарш-Зер».	1	0	0	28		https://ps95.ru/dikdosham/ru/https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/

	НОХЧИЙН ФОЛЬКЛОР (8 с.)						
61	«Маълхан а, бухІанан а къовсам» (туьйра)	1	0	0	08.05		https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal- stela1ad/
62-63	«Кхорбіелиг» (туьйра)	2	0	0	12.05 15.05		https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal- stela1ad/
64	«Ден весет» (притча)	1	0	0	19		https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal- stela1ad/
65-66	«Къинхетаме кІант» (туьйра)	2	0	0	22.05 26.05		https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal- stela1ad/
67	«Таллархо» (туьйра)	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal- stela1ad/
68	Шеран талламан болх.	1	1	0			
	АЪХКЕ (2 с.)						
67	А.-Х. Хатуев «Аъхке»	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal- stela1ad/
68	ТлечІагІдар	0	1	0			

НОХЧИЙН МАТТАХЬ ЛИТЕРАТУРНИ ЙЕШАРАН ПОУРОЧНИ ПЛАНИРОВАНИ

(КҮИРНАХ 2 САХЬТ)

4 КЛАСС

№	Урокан тема	Сахтийн барам			Терахь		Электронни хьоста
		Сахьт	Таламан белхаш	Кхолларал лин	Планаца	Билггал	
I	Дай баьхна латга – 6 с.						
1.	Мамакаев М., Гадаев М.-С., Сулейманов А. Даймахках байташ.	1	0	0	03.09		https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
2.	Дакаев С. «Нохчийчохь».	1	0	0	05.09		https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
3.	Мусаев С. «Орамаш».	1	0	0	10.09		https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
4.	Шайхиев I. «БIаьвнаш».	1	0	0	12.09		https://argmz.ru/category/фоторалерея/
5.	Ахмадов М. «Нохчийн шира кхерчаш». Хаарш зер.	1	0	0	17.09		https://argmz.ru/category/фоторалерея/ https://visitchecnaya.ru/frontend/web/places/dostoprimecatelnosti
6.	Йалийнчу алгоритмаца текстан план хIоттор	1	0	0	19.09		
	Вай дуьнен чохь деха... – 4 с.						
7.	Яралиев Ю. «ВорхI лам».	1	0	0	24.09		https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
8.	Макалов Ш. «Маьлхан хьехам».	1	0	0	26.09		https://ps95.ru/dikdosham/ru/

							https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
9.	Бексултанов М. «Баьпкан цуьргап».	1	0	0	01.10		https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
10.	Цуруев Ш. «Доттагий-баьвнаш».	1	0	0	03.10		https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
	Исбаьхьа Іалам нохчийн поэзехь – 9 с.						
11.	Мамакаев М. «Гуьйре».	1	0	0	08.10		https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
12.	Арсанукаев Ш. «Гуьйренан тІуьначу бешахь ду тийна...». Гацаев С. «Суна хьуьнхахь деши гира...».	1	0	0	10.10		https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
13.	Айдамиров А. «Аьхкено кхелина дитташ...».	1	0	0	15.10		https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
14.	Кибиев М. «Ломахь Іа».	1	0	0	17.10		https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
15.	Талламан болх №1	1	1		22.10		
16.	Жумалаева Л. «Буьйсанан илии».	1	0	0	24.10		https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
17.	Мамакаев І. «Баьстенан йуьхь».	1	0	0	05.11		https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
18.	Саидов Б. «Баьсте».	1	0	0	07.11		https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
19.	Окуев Ш. «Тхи».	1	0	0	12.11		https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
II	Бераллин туйра– 9 с.						
20.	Пашаев Н. «Бералла».	1	0	0	14.11		https://ps95.ru/dikdosham/ru/

							https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
21.	Дикаев М. «Нохчийн хIусам».	1	0	0	19.11		https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
22- 23	Курумова С. «Ца йиначу ненан хIусамехь» повесть йуккьера кийсакаш.	2	0	0	21.11 26.11		https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
24- 25	Гадаев М.-С. «ДоттагI».	2	0	0	28.11 03.12		https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
26	Эдилов Х.-М. «Ло ду догIуш».	1	0	0	05.12		https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
27	Эльдерханова З. «Дашо хьаьжкIаш».	1	0	0	10.12		https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
28	Ошаев Х. «Полла»	1	0	0	12.12		https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
	БIе эзар дика гIуллакх – 5 с.						
29	Ахмадов М. Туьйра «БIе эзар дика гIуллакх».	1	0	0	17.12		https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
30	Талламан болх №2	1	1	0	19.12		
31	Тагаев С.-Х. Дийцар «Хьаьрса доттагI».	1	0	0	24.12		https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
32	Рашидов Ш. Байт «ГIаргIанаш».	1	0	0	26.12		https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
33	Берсанов Х.-А. Дийцар «Кхерам».	1	0	0	14.01		https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
III	Бовза, беа вайн Даймохк – 3 с.						
34	«Къоьзан-Іам» легенда. «Муха хIоьттина ГаланчIожара Іам» легенда.	1	0	0	16.01		https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/

35	«Муха кхолладелла Терк» легенда.	1	0	0	21.01		https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
36	Ахмадов М. «Нохчийн хиш». Хаарш зер.	1	0	0	23.01		https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
	Исбаьхьчу Iаламан кьайленаш – 8 с.						
37	Махмаев Ж. «Iаламан тидамаш».	1	0	0	28.01		https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
38	Яшуркаев С. «Полларчийн вай даьлла».	1	0	0	30.01		https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
39	Яралиев Ю. «Хьаьмцан маса лаг хуьлу?».	1	0	0	04.02		https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
40	Дикаев М. «Лай кIелахь кхиъна буц».	1	0	0	06.02		https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
41	Дикаев М. «Лай кIелахь кхиъна буц».	1	0		11.02		
42	Чантиев I. «Искогбергтий, чIарий».	1	0	0	13.02		https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
43	Хасаев Хь. «Аьхке».	1	0	0	18.02		https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
44	Бексултанов М. «Гуьйре».	1	0	0	20.02		https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
	Даймехкан декхаро гIаттийна вогу со – 9 с.						
45	Умхаев Хь. «Мансур-Шайх».Шейх-Мансурах текст.	1	0	0	25.02		https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
46-48	Халкъан предани «Адин Сурхо». Илли – нохчийн фольклоран жанр.	3	0	0	27.02 04.03 06.03		https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
49	Талламан болх	1	1		11.03		

50	Мусаев С. «Дахар маърша хилийта...».Шерипов Асламбеках текст.	1	0	0	13.03		https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
51	Ахмадов М. «Даймехкан мукъам».	1	0	0	18.03		https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
52	Сулейманова З. «Эсамбаев Махъмудна».	1	0	0	25.03		https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
53	Айдамирова М. «Жима верас».	1	0	0	27.03		https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
	Ненан мотт – 3 с.						
54	Ахмадов М. «Кхаа дашах дийцар».	1	0	0	08.04		https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
55	Абдулаев Л. «Ненан мотт».	1	0	0	10.04		https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
56	Гелагаев С.-М. «Шовдано боху соь...».Проектни болх	1	0	0	15.04		https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
	Суна сирла дахар деза – 3 с.						
57	Рашидов Ш. «Суна сирла дахар деза».	1	0	0	17.04		https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
58	Батаева Х. «Жимачу йоъІан гІан».	1	0	0	22.04		https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
59	Абдулаев Л. «Нана, бІаьсте...».	1	0	0	24.04		https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
	Фольклор – 4 с.						
60	«Бетгаса» предани.	1	0	0	29.04		https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
61- 62	«Майра кІанта» туйра.	2	0	0	06.05 08.05		https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/

63	«Берзан дуй» предани.	1	0	0	13.05		https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
64	Шеран талламан болх (РТБ)	1	1	0	15.05		
	Кхечу къаьмнийн литература – 2 с.						
65	Боллигер М. «ТІай».	1	0	0	20.05		https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
66	Леонардо да Винчи. «Мотт а, цергаш а».	1	0	0	22.05		https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
	Дерзор – 2 с.						
67	Кусаев А. «Сан доттагІий».	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/
68	ТІечІагІдар	1	0	0			https://ps95.ru/dikdosham/ru/ https://izdat-dom.ru/zhurnal-stela1ad/

Йуххедиллар 1

Іаморан-методически кхачойар

Іаморан-методически пособиш

1. Дешаран книжка. Белхан тептар. 1-ра класс.
2. Дешаран книжка. Белхан тептар. 2-гІа класс.
3. Дешаран книжка. Белхан тептар. 3-гІа класс.
4. Дешаран книжка. Белхан тептар. 4-гІа класс.
5. Берийн бошмашна а, йуьхьанцарчу классашна а лерина хрестомати. /ХІоттийнарг. Эдилов С.Э. Соьлжа-ГІала, 2018.
6. Эдилов С. Э. Ловзуш, Іема. Йуьхьанцарчу классийн хьехархошна методически пособи. – Соьлжа-ГІала: ГУП «Книжное издательство», 2007. – 430 стр.

Іилманан литература

7. Абдулкадырова Р. А. Йухьанцарчу школина лерина нохчийн-оьрсийн-ингалсан суьртийн дошам.– Грозный: АО «ИПК «Грозненский рабочий», 2016. – 110 с.
8. Мациев А. Г. Нохчийн-оьрсийн словарь. – М.: ГИИ НС, 1961. 625 а.
9. Арсанукаев А. М. Мотт, литература, школа. – Грозный: ГУП «Книжное издательство», 2010. – 315 с.
10. Гайтукаев К. В. В пламени слова. Критические статьи и исследования. – Грозный: Чеч.-Инг. книжное изд-во, 1989. – 223 с.
11. Далгат У. Б. Литература и фольклор. Теоретические аспекты. – М.: Наука, 1981. – 303 с.
12. Джамбеков О. А. Жанровые и поэтические особенности чеченских героико-исторических песен или. – Майкоп: АРКИ, 2008. – 230 с.
13. Джамбекова Т. Б. Фольклор как источник чеченской прозы XX в. – Майкоп: АРКИ, 2010. – 236 с.
14. Завриев М. В. В поисках художественного метода. Критические статьи. – Грозный: Чеч.-Инг. Книжное изд-во, 1988. – 66 с.
15. Ибрагимов Л. М. Этноментальные основы чеченской прозы. – Грозный: ГУП «Книжное издательство», 2012. – 167 с.
16. Инаркаева С. И. Эволюция жанров малой прозы в современной чеченской литературе. – Майкоп: АРКИ, 1999. – 218 с.
17. Индербаев Г. В. Проблема национального и общечеловеческого в чеченской литературе. – Грозный: ГУП «Книжное издательство», 2003. – 315 с.
18. Туркаев Х. В. Жажда неутоленная. – М.: Молодая гвардия, 2007. – 312 с.
19. Туркаев Х. В. О путях развития чеченской литературы. – Грозный: Чеч.-Инг. Книжное изд-во, 1973. – 162 с.
20. Туркаев Х. В. Путь к художественной правде (Становление реализма в чеченской и ингушской литературах). – Грозный: Чеч.-Инг. книжное изд-во, 1987. – 240 с.

Методически литература

21. Айдамирова М. А. Музейная деятельность по приобщению подрастающего поколения к культурно-историческому наследию. Учебное пособие. – Грозный: АО «ИПК «Книжное издательство», 2018. – 165 с.

22. Арсанукаев А. М. Шкоলেখь исбаьхьаллин произведени таллар (Анализ художественного Говзарш в школе). – Грозный: АО «ИПК «Книжное издательство», 2018. – 347 с.
23. Арсанукаев А. Нохчийн литература хьехаран методика (Методика преподавания чеченской литературы). – Грозный: АО «ИПК «Книжное издательство», 1987. – 188 с.
24. Джамбеков О. А. Устное народное творчество. Учебное пособие для учащихся школ и студентов. – Грозный: ГУП «Книжное издательство», 2018. – 335 с.
25. Джамбеков О. А. Устное народное творчество чеченского народа. Учебное пособие для учащихся школ и студентов. – Грозный: АО «ИПК «Книжное издательство», 2017. – 335 с.
26. Литература народов Северного Кавказа: Учеб. пособие/Под ред. Г. М. Гогеберидзе. – Ставрополь: Книга, 2004. – 292 с.
27. Мунаев И. Б. Поэтика чечено-ингушских героико-исторических песен или. (Проблема формирования жанра и его системные связи). – М.: Наука, 1981. – 215 с.
28. Эдилов С. Э. Сочинени йазъян 1амор (Обучение написанию сочинения). Методическое пособие для учителей. – Грозный: АО «ИПК «Грозненский рабочий» – 2018. – 159 стр.
29. Эдилов С. Э. Дагалецабийн денош а, суьйренаш а (Памятные дни и вечера). Сценарии школьных праздников, викторин, конкурсов, вечеров. – Грозный, 2018. – 335 с.
30. Яндарбиев Х. Ш. Учебное пособие для учителей, студентов и преподавателей «Кавказ и русская литература». – Грозный: ГУП «Книжное издательство», 2017. – 315 с.

Словари, справочники

31. Арсанукаев А. М. Нохчийн йаздархой. Библиографин довзийтар (Чеченские писатели. Биографические и библиографические сведения). В 2-х т. Т. 1 – Грозный: ГУП «Книжное издательство», 2012. – 303 с.
32. Арсанукаев А. М. Нохчийн яздархой. Библиографин довзийтар (Чеченские писатели. Биографические и библиографические сведения). В 2-х т. Т. 2 – Грозный: ГУП «Книжное издательство», 2012. – 399 с.
33. Арсанукаев А. М. Нохчийн литературин 1илманан терминиин луглат (Словарь литературоведческих терминов). – Грозный: ГУП «Книжное издательство», 2010. – 299 с.
34. Вагапов А. Д. Школьный орфографический словарь чеченского языка. – Грозный: ГУП «Книжное издательство», 2020. – 230 с.
35. Ибрагимов Л. Толковый словарь чеченских фразеологизмов. – Грозный: ГУП «Книжное издательство», 2005. – 128 с.
36. Ибрагимов Л. Словарь символов чеченской культуры. /Вестник Академии наук чеченской Республики. – Грозный: ГУП «Книжное издательство», 2010. №1. С. 161–167.
37. Кусаев А. Чеченские писатели. – Грозный: ГУП «Книжное издательство», 2005. – 408 с.

Хаамийн-ресурсни кхачойар

38. Нохчийн меттан лексикин-семантикин тезаурус (Лексико-семантический тезаурус чеченского языка) // URL: <http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/> (дата обращения: 15.08. 2022 г.)
39. Образовательный портал «Чеченская электронная школа» // URL: <https://desharkho.ru/> (дата обращения: 15.08. 2022 г.)

40. Чеченско-русский, русско-чеченский онлайн-словарь. Дикдошам // URL: <https://ps95.ru/dikdosham/ru/> (дата обращения: 15.08.2022 г.)

Йуххедиллар 2

Дагахь 1амон а, классал арахьарчу йешарна а магийнчу говзарийн список

1-ра класс

Классал арахьарчу йешарна

Нохчийн йаздархой:

I. Демеев. Байт «Къиг».

III. Хасаров. Байт «Полла».

M. Сакаева. Байт «Хьоме бераш».

M.-C. Гадаев. Байт «Кхана».

Оьрсийн йаздархой:

B. Сутеев. Туьйра «Кхо цигиг-кюрни».

Г. Цыферов. Туьйра «Дехаш дара жима пийл».

Дагахь 1амон

A. Абузар. Байт «Нана-мохк».

A. Сулейманов. «Дахаран генаш» поэми йукъара кийсак.

C. Гацаев. Байт «Борз».

A. Халикова. Байт «Зингат».

2-г1а класс

Классал арахьарчу йешарна

C. Гацаев. «Пхьагал».

I.-Хь Хатуев. «Пелгийн дов».

Халкъан туьйра «Доттаг1ий къастор».

Халкъан туьйра «Борз а, къена ка а».

A. Халикова. «Жима Хеда».

Л. Н. Толстой. Басня «Човкий, кхабий»; Дийцарш: «Мукадехкий, х1оий», «Жучка».

К. И. Чуковский. Туьйра «Цинц1алг-Моза».

Дагахь 1амо

I. Демеев. «Нохчийчоь».

X. Батаева. «Гуьйре».

A. Сулейманов. «Нана».

C. Гацаев «Жимачу к1ентан ойланаш».

М.-С. Гадаев. «Жимачу кІентан илли».

Э. Мамакаев. «Гуди».

А.-Х. Хатуев. «Теша».

Х. Сатуев. «БІаьсте йогІу».

Ш. Макалов. «Сийна бІаьсте».

М. Ахмадов. «Даймохк».

Х. Батаева. «КІиран ворхІ де».

3-гІа класс

Классал арахьарчу йешарна

І. Саиев. «Балл»

М. Айдамирова. «Некь бийцар».

П. Петирова. «ДоттагІалла».

Ш. Хасаров. «Хьокхам кьовсар».

Л. Арсалиева. «Лайн чимаш».

М. Тимбулатов. «Зу».

Дагахь Іамон

Ш. Макалов. «Ларделаш латта».

С. Гацаев. «ДогІа догІуш ду».

З. Сулейманова. «ГІаргІулеш».

Д. Кагерманов. «Маьлхан хІуш».

С. Дакаев. «Дош» .

Х. Батаева. «Хьуьно патар хецна...».

М. Мамакаев. «Хьуьнан илли».

М. Дикаев. «Іаьнан бІаьргаш».

І. Демеев. «ДоттагІчуьнга кехат».

М. Сейлмуханов. «Кхечи бІаьсте».

М. Ахмадов. «БІаьстенан ловзар».

А.-Х. Хамидов. «Зезаг ду бацалахь лепаш...».

Х. Батаева. «Йовза кІорнийн цІераш».

Б. Анзорова. «Ма гойла».

4-гІа класс

Классал арахьарчу йешарна

Л. Израилова. «Малика».

Л. Арсалиева. «Нохчийн мотт».

А. Халикова. «Цен ведарш».

А. Джунаидов. «Белхи».

М. Бексултанов. «Ша тIехь».

М. Ахмадов. «Нохчийн хиш».

Легенда «Дакох корта».

С. Курумова. «Ца йиначу ненан хIусамехь».

Дагахь Iамо

А. Шайхиев. «БIаьвнаш».

М. Мамакаев. «Гуьйре».

Ш. Арсанукаев. «Гуьйренан тIуьначу бешахь ду тийна...».

А. Бисултанов. «Iа».

А. Мамакаев. «БIаьстенан йуьхь».

Ш. Окуев. «Тхи».

Ш. Цуруев. «Бабин туьйра».

Х.-М. Эдилов. «Лу оду догIуш».

С. Яшуркаев. «Полларчийн вай даьлла».

Ш. Рашидов. «ГIаргIанаш».

М. Ахмадов. «Нохчийн хиш».

А. Сулейманов. «Къонаха».

Л. Абдулаев. «Ненан мотт».

А. Кусаев. «Сан доттагIий».

Классал арахъарчу мероприятиин магийна перечень

1-ра класс

«Сан дубххъарлера киншкаш» къамел. Презентаце хъовсар. Къамелехъ дакъалацар. Хаттаршна жобпаш. Темехула хаттарш х1иттор. Хетарг довзийтар. Йеша киншка харжарх а, киншкица болх барх а хаамаш бовзар. Йеша киншка харжар. Довзаран 1алашонца киншке хъажар.

«Ненан мотт» интегрированни заняти-дезде. Къамелехъ дакъалацар. Байташ йийцар. Эшарш лакхар. Х1етал-металш дастар.

2-г1а класс

«Суна дукхайеза киншка» реклама йар. Билгалйинчу темина киншкаш харжар. Йукъайиллина тема йийцаре йар. Текстан реклама йар. Хаттаршна жобпаш. Реклама йовзийтар. Хетарг довзийтар.

«Нохчийн Республика – сан Даймохк» виртуальни гездар. Презентаце хъовсар. Республикин г1аланех а, б1аърлачу меттигех а хаамашка ладог1ар. Къамелехъ дакъалацар. Темица йог1у говзарш йешар.

«Сан доьзал» проектни болх. Проектни болх кхочушбан материалаш гулйар. Билгалйинчу темина дийцарш, байташ йазйар. Проект кхочушйар а, 1алашйар а (жима киншка йар).

«Поэзин дезде» йешархойн къовсам. Къастош йешар, байташ йийцар. Литературни меттан нормаш ларйар. Хаттаршна жобпаш. Байташ йийцаран мах хадр. Жам1аш дийцаре дар.

3-г1а класс

Ловзар «Туьйранин турпалхойн парад». Ловзарехъ дакъалацар. Т1едахкарш кхочушдар. Хаттаршна жобпаш. Хаттарш х1иттор.

«Киншкин истори» виртуальни гездар. Киншкаш йовзар. Церан тайпанаш билгалдар. Йийцаре йар, хаттарш кечдар. Йукъайиллинчу темин ойлайар.

«Суна дукхадезачух безамца» проектни болх. Проектни болх кхочушбан материалаш кечйар. Йукъайиллинчу темина дийцарш, байташ йазйар. Проект кхочушйар а ларйар а.

Йешначу говзаршкахула жима спектакль «Довзий вай?». Говзарш йешар. Инсценированина ролаш харжар. Театрализацина декорацеш кечйар. Спектаклехъ дакъалацар. Йийцаре йарехъ дакъалацар.

Жима проект «Халкъан хъекъало боху». Проектни болх кхочушбан материалаш кечйар. Йукъайиллинчу темина дийцарш, байташ йазйар. Проект кхочушйар а ларйар а.

Къамел «Х1ун йу хазалла?». Къамелехъ дакъалацар. Проблемин хаттар т1ехъ ойла йар. Хетарг довзийтар. Темина дийцар, монолог йазйар.

Викторина «Вай а, 1алам а». Викторинехъ дакъалацар. Проблемин хаттар т1ехъ ойла йар. Кхоллараллин т1едиллар кхочушдар. Хаттаршна жобпаш. Хетарг довзийтар.

Урокал арахъа дIаихъа магийнчу мероприятиин перечень

Кху программo иштта йукъалоцу дешархойн урокал арахъара мероприятиш а. «Ненан (нохчийн) маттахъ литературни йешар» предметан чулацамца догIуш долу урокал арахъара гIуллакхаш билгал а дой, вовшахтуху йуьхьанцарчу классийн дешархойн башхаллаш а, хъашташ а, Нохчийн Республикин къаьмнийн а, этнокультурин а башхаллаш а тидаме а оьцуш. Урокал арахъарчу гIуллакхан маьIна ду ийманехъ кхетош-кхиорна а, оьздангаллин нийса харжам бар кхиорна а тIехъажийна болу культурно-кхоллараллин болх дешархоша кхочушбар.

«Ненан (нохчийн) маттахъ литературни йешар» предметан чулацамца догIуш, урокал арахъара гIуллакх кхочушдарна леринчу сахътийн барам дешаран хьукматo билгалбо.

К ласс	Мероприятиин кеп	Тема	Дешархоша кхочушдечу гIуллакхийн коьртачу кепийн характеристикаш
I	Къамел	Сан дуьххьарлера киншкаш	Презентацига хьовсар. Къамелехъ дакъалацар. Хаттаршна жoьпаш далар. Темица догIуш хаттарш дар. Хетарг довзийтар. Йеша киншка харжарх а, киншкица болх баран бакъонех а хаамаш бовзар. Йеша киншка харжар. Йовзаран Iалашонца киншкашка хьовсар.
I	Интегрированни заняти-дезде	Ненан мотт	Къамелехъ дакъалацар. Байташ йешар. Иллеш алар, эшарш лакхар. ХIетал-металш дастар.
2	Киншкина реклама йаккхар	Суна дукхайеза киншка	Билгалйинчу темина киншкаш харжар. Билгалйина тема иййцаре йар. Текстан реклама хIоттор. Хаттаршна жoьпаш далар. Реклама йовзийтар. Хетарг довзийтар.

2	Виртуалан гездар	Нохчийн Республика – сан хьоме мохк	Презентацига хьовсар. Республикин гІаланех а, бІаьрла меттигех а болчу хаамашка ладогІар. Къамелехь дакъалацар. Темица йогІу говзарш йешар.
2	Проектан болх	Сан доьзал	Проектан болх кхочушбархьама оьшуш йолу материлаш гул а йеш, кечйар. Билгайинчу темина байташ, дийцарш йаздар. Проект кхочушйар а, тергамах чекхйаккхар а (куьйга йина киншка кечйар).
2	Йешархойн къовсадалар	Поэзин дезде	Байташ къастош а, дагахь а йешар. Литературин меттан кепаш ларйар. Хаттаршна жьопаш далар. Байташ йешаран мах хадор. ЖамІаш дийцаре дар.
3	Ловзар	Туьйранийн турпалхойн парад (болам)	Ловзарехь дакъалаца. ТІедахкарш кхочушдар. Хаттаршна жьопаш далар. Хаттарш дар.
3	Виртуалан гездар	Киншкин истори	Книшкаш йовзар. Церан тайпанаш билгалдар. Йийцаре йар, хаттарш кечдар. Билгайинчу темин хьокъехь ойла йар.
3	Проектан болх	Суна дукхадезачу дийнатах безамца	Проектан болх кхочушбархьама оьшуш йолу материалаш гул а йеш, кечйар. Билгайинчу темина байташ, дийцарш йаздар. Проект кхочушйар а, тергамах чекхйаккхар а.
3	Йешначу говзарш тІехь жима спектакль	Довзий вай?	Говзарш йешар. Сурт гайтарахьама ролаш харжар. Театрализацина декорациш кечйар. Спектаклехь дакъалацар.

			Йийцаре йарехь дакъалацар.
	Жима-проект	Халкъан хъекъало боху	Проектан болх кхочушбархьама оьшуш йолу материлаш гул а йеш, кечйар. Билгайинчу темина байташ, дийцарш йаздар. Проект кхочушйар а, тергамах чекхийаккхар а.
4	Къамел	Хазалла хIун йу?	Къамелехь дакъалаца. Проблема хIоттийнчу хаттар тIехь ойла йан. Хетарг довзийта. Темина дийцар а, монолог а хIотто (кхолла).
4	Викторина	Вай а, Iалам а	Викторинехь дакъалаца. Проблема хIоттийнчу хаттар тIехь ойла йан. Кхоллараллин кепара тIедахкарш кхочушдан. Хаттаршна жьопаш дала. Хетарг довзийта.
4	Къамел	Вайн къоман (халкъан) дезденош	Дезденейх лаьцначу хаамашка ладогIа. Къамелехь дакъалаца. Хаттаршна жьопаш дала. Хетарг довзийта.

Тематически, кхоллараллин, жам1ийн талламан белхийн а, проектийн а дешаран шерашца герггара барам

Литературни йешар	1 класс	2 класс	3 класс	4 класс
Кхоллараллин белхаш	0	0	0	0
Проекташ	0	2	2	1
Тематически тешаш	-	0	0	0
Шеран стандартизированни талламан белхаш	-	3	3	4
Йеллачу темина алар х1оттор		1		
Йалийнчу алгоритмаца текстан план х1оттор			1	1
Литературни йешарехула берриге а	0	6	6	6